

K STAVEBNÍMU VÝVOJI A VÝZNAMU HRADU HASIŠTEJNA

VLADISLAV RAZÍM

ÚVOD

„Zřícenina Hasištejna, trůnící na strmém skalním ostrohu dobrou hodinu cesty od královského města Kadaň, je pokládána za nejkrásnější ruinu na české straně Krušných hor a také za královnu všech bývalých, nyní bohužel zchátralých rytířských sídel Žateckého kraje. Za jasných letních dní se stává cílem četných poutníků milujících zříceniny, kteří tu šplhají vzhůru po zarostlých zdech tyčících se do výšky a obdivují moc jejich někdejších obyvatel, oděných železem, a pak odtud shlížejí do vládných horských údolí a kochají se přírodními krásami, jimiž Všemocný tvůrce až marnotratně vyzdobil zdejší okolí. Hasištejn je krásný! Viděl jsem všechny staré hrady naší nádherné vlasti a musím nahlas zvolat, že Hasištejn mezi nimi zaujímá první místo a že si skutečně zaslouží návštěvu.“

Těmito slovy vzdal svůj hold Hasištejnu (okres Chomutov) první velký znalec českých hradů F. A. Heber v souborném díle, vydaném již před takřka 170 lety.¹⁾ Když autor při své návštěvě prošel všemi vnějšími částmi areálu a vstoupil do hradního jádra, trefně poznamenal, že „celý hrad vypadá převážně jako bludiště zdí, věží, bašt, místností, sklepení a kobek, jejichž detailní popis patří k nejtěžším úkolům“. Podobně to museli vnímat i další badatelé, mezi nimiž vynikají F. Bernau, R. Schmidt, O. Piper a A. Sedláček.²⁾

Obr. 1: Hasištejn (okres Chomutov), celkový pohled na jádro hradu od severu. Vpravo dole brána do tzv. dolního hradu, zcela vlevo původní brána do parkánu, později zrušená a rozšířená na baštu (všechny snímky autor, není-li uvedeno jinak).

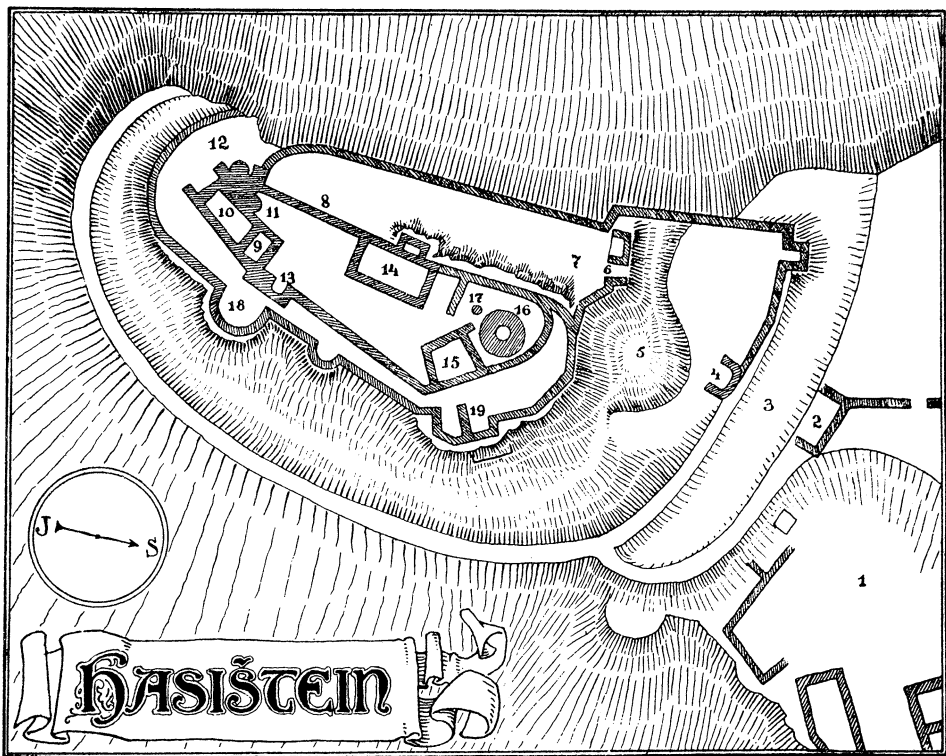
Obr. 2: Hasištejn, situace hradu na tzv. prvním vojenském (josefském) mapování, 1780–1783 – Čechy; © 1st (2nd) Military Survey, Section No. 52, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; © Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně – <http://www.geolab.cz>; © Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.env.cz>. Půdorys hradu na vysoké ostrožně je znázorněn schematicky. Dobře je patrný příčný příkop a severně od něj zástavba předhradí spolu s předsunutou věží vlevo a příchozími cestami. Severovýchodně od hradu městečko Místo (Platz).

1) F. A. Heber, *České hrady a tvrze 2. Severní Čechy*. Praha 2006, s. 116 a 131 (překlad I. Bukačová, původní vydání: F. A. Heber, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser VII.*, Praha 1848).

2) Tamtéž, s. 130; F. Bernau, *Hassenstein*. Böhmisch Leipa 1893; R. Schmidt, *Die Burg Hassenstein*. Komotau 1908; O. Piper, *Österreichische Burgen VII*. Wien 1909, s. 80–92; A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIV. Litoměřicko a Žatecko*. Praha 1923, s. 128–138. Dosud nejúplnější seznam literatury k Hasištejnu uvádí T. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha 1999, s. 152; *Týž*, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Dodatky. Praha 2002, s. 27; *Týž*, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Dodatky 3. Praha 2008, s. 34; *Týž*, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Dodatky 4. Praha 2011, s. 30. Názory na dobu vzniku hradu naposled shrnuje F. Záruba, *Hradní kaple na Hasištejnu*, in: J. Kuljavceva Hlavová – O. Kotyza – M. Sýkora edd., *Hrady českého severozápadu*. Sborník k životnímu jubileu Tomáše Durdíka. Most 2012, s. 287–304.

Obr. 3: Hasištejn, dálkový pohled od jihu vystihuje situaci hradu nad Pruněřovským potokem, před hlavním pásmem Krušných hor (www.krusnohorci.net; období mezi dvěma světovými válkami).

Obr. 4: Hasištejn, plán hradu podle F. A. Hebera (publikovaný A. Sedláčkem, o. c. v pozn. 2, s. 130).

Jejich popisy se shodují na tom, že jádro hradu obsadilo skalnaté, značně členité a oproti předhradí vyvýšené temeno vysoké ostrožny, orientované delší osou přibližně ve směru sever–jih. Na severní straně je široká šíje, kterou přefal mohutný příčný příkop (obr. 1). Zatímco západní konec tohoto příkopu kolmo ústí do příkrého, zcela neschůdného úbočí ostrohu, na východě příkop plynule přechází na východní až jižní stranu, kde jsou svahy poněkud méně prudké. Hradní ostroh se vypíná do výšky asi 140 m nade dnem údolí Pruněřovského potoka, které využívala dálková cesta vedoucí od města Kadaně napříč Krušných hor do Saska.³⁾ Z této komunikace se pod jižním koncem ostrohu

3) Naposled k této strategicky významné pohraniční poloze hradu ve vazbě na komunikace T. Velímský, Hrabišici, páni z Rýzmburka.

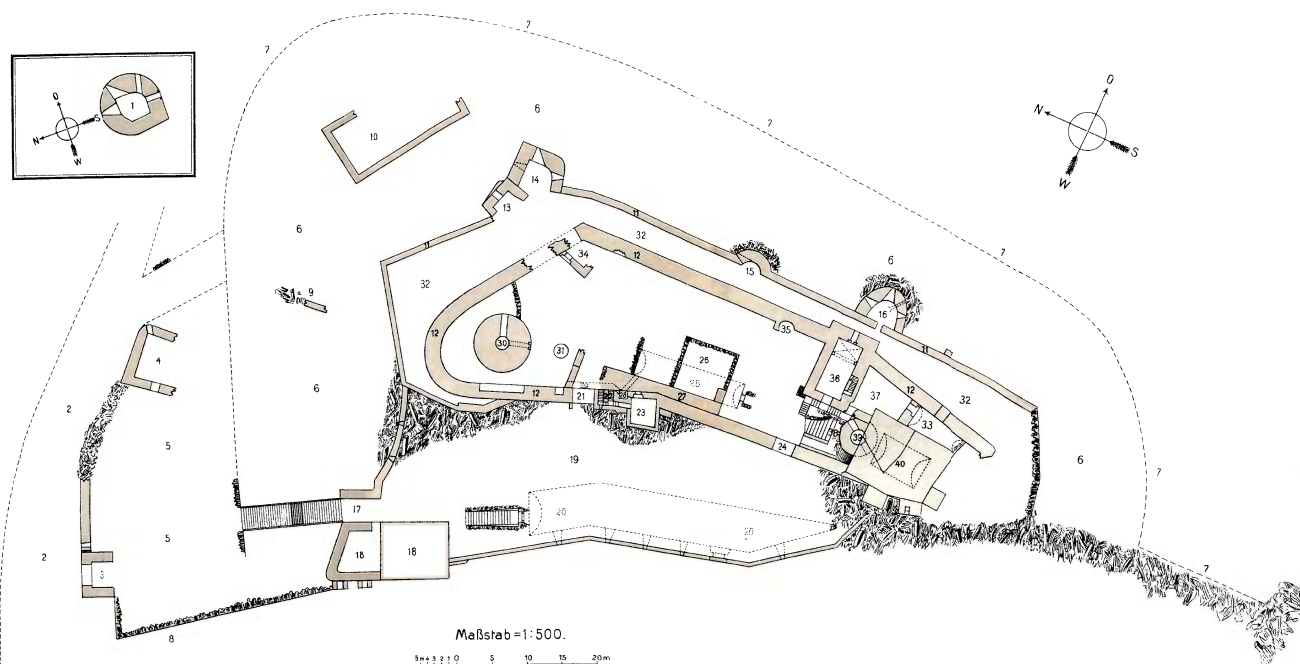
odpojovala cesta, která stoupala mělkým údolím potůčku pod východní stranu hradu, až se stočila do severního předhradí.⁴⁾ Na ploše předhradí ležely hospodářské budovy a v mírně vyvýšené poloze západně od něj dosud stojí předsunutá bašta (obr. 2, 3). Oprávněný je předpoklad, že již předhradí mělo svou bránu.⁵⁾ Z předhradí se přes užší příčný příkop přecházelo k první dochované bráně, umístěné při západní hraně ostrožny. Od brány směrem k východu probíhal částečně dochovaný úsek hradby, zakončený stavbou, kterou dosavadní bádání pokládá za baštu nebo bateriovou věž. Z plochy nepravidelného tvaru za tímto opevněním vedl další most přes již zmíněný hlavní příkop (proti západnímu svahu uzavřený dnes jen částečně viditelnou zdí nejasného původu z lomového kamene), chránící ze tří stran hradní jádro, do další, druhé dochované brány. Brána je součástí zdi, která vymezuje poměrně rozlehlý prostor na západní straně, jehož utváření je právem považováno za technicky i funkčně velmi pozoruhodné a výjimečné (obr. 5:20). Plocha tohoto západního parkánu, nebo též dolního hradu, totiž zjevně vznikla tak, že do prudkého svahu nad strmým úbočím ostrohu byl jako pevná hráz založen dlouhý a vysoký sklep, který umožnil navezení značného objemu zeminy a kamení. Nad valenou klenbou sklepa pak pokračovala cesta ke třetí bráně, proložené v obvodové hradbě jádra hradu.

Tato hradba, vymezující výrazně protáhlý prostor, na severu souměrně obtáčí válcovou věž (bergfrit) a na jihu naopak nestejněměrně navazuje na obdélný věžovitý palác. Charakteristické je rovněž přerušení plynulého průběhu východního ramene hradby pravoúhlým kněžištěm kaple. Těsný prostor mezi jižním palácem a kaplí vyplnila další zástavba. Stopy jedné prostory se dochovaly při severním

Praha 2002, s. 104–107.

4) Sem také přicházela samostatná cesta od sousedního městečka Místo, které však vzniklo až v 16. století. Sběh několika cest na předhradí měl jistě delší vývoj, kterým se na tomto místě nemůžeme zabývat.

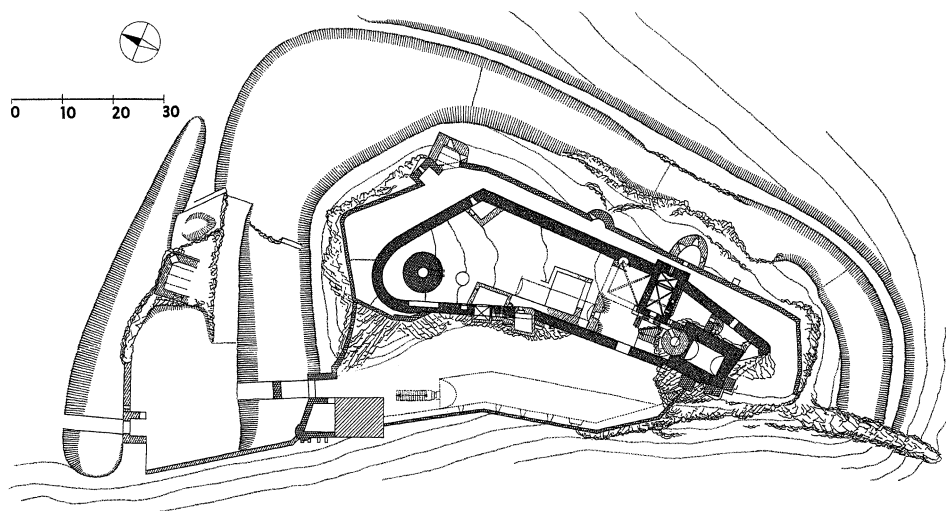
5) Srov. J. Kypta – M. Sýkora, Předhradí a předpolí hradu Hasištejna. Zemní fortifikace předsunuté bašty a stopy další zástavby, Průzkumy památek XXI, č. 1, 2014, s. 75–88.

Obr. 5: Hasištejn, plán hradu podle R. Schmidta, o. c. v pozn. 2, plánová příloha.

boku kaple. Druhý, ve zbytcích dochovaný palác obsadil místo při západní části hradby, jižně od bergfritu. I přes úpravy a patrně i blíže nejasné množství sutě je zřejmé, že nejnižší bod terénu uvnitř jádra leží u brány; jižní palác stojí na vyvýšeném skalisku a také severně od brány terén výrazně stoupá. Velká věž byla založena v nejvyšším místě, které značně převyšuje rovněž prostor v severovýchodním tupouhlém zlomu hradby. Exponovanost východní a severní strany z hlediska obrany dokládá vedle již zmíněného uplatnění příkopu také existence parkánové zdi, vybavené několika předstupujícími baštami (obr. 4–6).

První „moderní“ rozbor a pokus o nástin stavebního vývoje Hasištejna pochází – jak je v Čechách obvyklé – z pera Dobroslavy Menclové. Autorka předpokládá vznik hradu někdy v průběhu 1. desetiletí 14. století. Této etapě připisuje obvodovou hradbu v celém jejím průběhu, válcovou věž, kapli se severní sousední místností a jižní věžový palác, který přirovnává k podobným stavbám na Týřově a Rýzmburku (Oseku). Uvedené datování vychází ze srovnání pozůstatků klenebního aparátu v kapli s cisterciáckým klášterem v Oseku; Menclová dokonce předpokládá přímou účast tamější stavební hutě. Další stavební etapu považuje nejspíše za reakci na dobývání hradu roku 1418. Skládala se z parkánové hradby na severní, východní a jižní straně, v linii předpokládané starší palisády. Součástí východní až severovýchodní části parkánu byly dvě dovnitř otevřené bašty, jedna hranolová, druhá půlkruhová. Patrně v této době také vznikl sklep, který

Obr. 6: Hasištejn, analytický plán hradu podle D. Menclové I, o. c. v pozn. 6, s. 343.

podmínil vznik širokého západního parkánu – dolního hradu, a proběhly úpravy jižního paláce a kaple. Po polovině 15. století byl vystavěn západní palác jádra a došlo k výrazné modernizaci obranného systému, který umožnil využití palných zbraní. Její součástí jsou další dvě bašty východní až severovýchodní partie parkánové zdi, vnější příčný příkop s dnešní 1. branou a na ni navazujícím úsekem opevnění, předsunutá bašta. Celou tuto stavební akci Menclová datuje do doby kolem přelomu 15. a 16. století, kdy zde sídlil známý humanista a básník Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic.⁶⁾

Nepublikovaný stavebněhistorický průzkum (dále jen SHP) kolektivu Dobroslava Líbala z roku 1984 přináší

6) D. Menclová, *České hrady I.* Praha 1976, s. 343–346; *Táž, České hrady II.* Praha 1976, s. 291–292, 323–325; srov. též D. Menclová, *Hrad Hasištejn. PÚ Ústí nad Labem 1966, rkp.; Táž, Hasištejn: Přehled dějin hradu.* Chomutov 1969; *Táž, Hasištejn.* Chomutov 1974. Jednotlivé práce Menclové se vzájemně poněkud liší v názorech na dataci některých částí hradu.

Obr. 7: Hasištejn, pohled z válcové věže k jihu, na věžový palác s točitým schodištěm, dvěma dodatečnými pilíři a kaplí, vlevo parkánová bašta a věž (2014).

dosud nejpodrobnější popis a seriózně zpracované dějiny hradu.⁷⁾ Jeho vznik podle „povšechné stylové kritiky“ předpokládá v raném 14. století, snad za Václava II. Této první fázi připisuje především válcovou věž, jižní věžovitý palác a masivní obvodovou hradbu. Jako nejbližší analogii tomuto uspořádání připomíná hrad Kokořín. Do stejné fáze patří také samostatně stojící, ale do hradby zapojená kaple, srovnatelná svou situací s hradem Lipnicí. Podle morfologie zbytků žeber a konzol datuje SHP kapli do doby kolem roku 1320. Pravděpodobná je existence ještě další, podružné zástavby jádra hradu. Za původní bránu považuje SHP ve shodě s předešlými autory otvor na západní straně, vzhledem k tomu však, že vznik sklepa v dolním hradu klade až do 2. čtvrtiny 15. století, předpokládá k ní před tím strmý přístup úbočím ostrohu (shodnou představu zřejmě měla D. Menclová). Podle SHP je parkánová hradba sledující jádro od jihovýchodu k severozápadu svázána se zdí dolního hradu. Protože dvě parkánové bašty východní až severovýchodní části parkánové zdi považuje SHP spíše až za dílo doby po obléhání 1418, nepřímo je tak datováno také hrazení a sklep dolního hradu. Přibližně do 2. čtvrtiny 15. století tento průzkum klade zároveň rozšíření zástavby v sousedství jižního paláce a kaple, stejně jako vybudování několika mohutných a vysokých opěrných pilířů na obvodu téže obytné budovy. Další stavební proměny tohoto období nelze vyloučit.

Podnětem další, rozsáhlé stavební činnosti bylo podle SHP období po roce 1462, kdy na hradě sídlili čtyři synové Mikuláše z Lobkovic. Tehdy nejspíše vznikl západní palác, jehož nevelké zbytky nasvědčují výstavnému pojetí, a dále se rozšířila zástavba uvnitř jádra, jejímž nejmarkantnějším pozůstatkem je točité schodiště, prostupující severní zeď jižního paláce. Zatímco podoba a rozsah obytných a provozních budov zůstávají za dnešních možností

zkoumání velmi nejasné, výrazně se projevuje tehdy realizovaná modernizace hradního opevnění, kterou SHP předpokládá v poslední třetině či čtvrtině 15. století, s ukončením někdy kolem roku 1500, v rozsahu, který stanovila již D. Menclová.⁸⁾

V literatuře se poté hradu stručně věnuje Tomáš Durdík, který uvádí prakticky shodný vývoj jako SHP.⁹⁾ Naposled se František Záruba podrobně zabývá hasištejnskou kaplí. Kromě upřesnění jejího stavebního vývoje navrhuje na základě stylového rozboru klenby datování vzniku kaple – a tím i celého hradního jádra – do pokročilejší 1. třetiny 14. století. Dispozici hradu srovnává s Bečovem nad Teplou a za stavebníka považuje krále Jana Lucemburského.¹⁰⁾

Jednotlivé části hradu a jejich vypovídací hodnota se postupně měnily. Piper se hradu věnoval těsně po výrazných sanačních a rekonstrukčních pracích v letech 1891–1892, které zkritizoval kvůli výraznému přezdívaní, zarovnávání úseků korun zdí a jejich pokrývání betonem a térem.¹¹⁾ Je třeba zdůraznit, že pokud byl v 19. století hrad nepřehledný kvůli změti trosk zdiva, suti a přebujelé vegetace, dnes je tomu tak právě v důsledku rozsáhlých výměn liců zdiva v uvedené době; zatímco Piperem odsouzené betonové krusty na korunách zdiva jsou dnes již rozlámané a prorostlé dřevinami, tehdy řemeslně kvalitně provedené, dnes zpatinované a povětrností narušené přezdívký se od originálních liců nezdírkou odlišují jen obtížně a místy s nejednoznačným výsledkem (např. obr. 28 nahoře).¹²⁾

8) Je však třeba upozornit, že SHP nepředstavuje standardní práci svého druhu. Popisy jsou i přes značný rozsah díla často velmi stručné, některým detailům se vůbec nevěnují (srov. dále), případně se o nich pouze zmíní, bez dalšího výkladu. Tomu odpovídá také pojetí interpretace stavebního vývoje. Chybí fotografická dokumentace stavu hradu v době provádění SHP a zaměření, které za daným účelem ani nebylo vyhotoveno. Z publikovaných plánů hradu jako celku lze proto dosud za relativně nejpřesnější považovat a při průzkumu používat plány v: D. Menclová I, o. c. v pozn. 6, s. 343; O. Piper, o. c. v pozn. 2, s. 84; R. Schmidt, o. c. v pozn. 2, plánová příloha (srov. obr. č. 5 a 6 tohoto příspěvku).

9) T. Durdík, 1999, o. c. v pozn. 2, s. 150–152 a tam cit. lit.; Týž, Hrad Václava II., Zprávy památkové péče 63, č. 2, 2003, s. 105–109.

10) F. Záruba, o. c. v pozn. 2. Širšími historickými souvislostmi vzniku hradu se naposled okrajově zabývají O. Kotyza – M. Sýkora, Litoměřický hrad a jeho počátky (Poznámky k hradní politice Jana Lucemburského v severozápadních Čechách), in: J. Kuljavceva Hlavová – O. Kotyza – M. Sýkora edd., o. c. v pozn. 2, s. 87–148, zejm. s. 131–132. Nepokládáme za nutné uvádět v tomto příspěvku všechny práce, které se dotkly stavební podoby hradu, ale nepřinášejí nic dalšího, event. se neopírají o žádnou argumentaci (srov. seznam literatury cit. v pozn. 2).

11) O. Piper, o. c. v pozn. 2, s. 83.

12) Dokumentace z prací v letech 1891–1892 se nedochovala (D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 24–25). Co se však od Heberovy návštěvy nejvíce změnilo, je okolní prostředí. Pohledy směrem do hor a potůčnických údolí jsou stále krásné, sta-

7) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, Hrad Hasištejn. Stavebně historický průzkum. SÚRPMO Praha 1984, rkp.

Kromě stavby samotné neexistují prakticky jiné prameny, z nichž by bylo možno čerpat informace o stavební podobě hradu. Nic podstatného nepřinášejí starší fotografické snímky a dílčí zobrazení. Možnost, že Hasištejn zachycuje nástěnná malba v kadaňském klášteře františkánů, je sporná.¹³⁾

Bezprostředním podnětem dílčího průzkumu a dokumentace vybraných částí hradu, jejichž výsledky prezentuje tento příspěvek, se stal pováživý stavebně-technický stav některých důležitých, přitom zatím blíže nezkoumaných partií fortifikační složky, které podléhají postupné destrukci, případně jim zánik akutně hrozí. Fortifikační systém Hasištejna patří k nejvýznamnějším a nejlépe dochovaným stavebním dílům tohoto druhu v Čechách i v přílehlých částech Saska, jehož dosavadní poznání a dokumentace zdaleka neodpovídají této skutečnosti. Rozsáhlý úbytek zdiva dokládají snímky z minulých desetiletí v porovnání s dnešním stavem. Především jsme se věnovali východní části opevnění parkánu, opevnění čelní části valu a předsunutě baště. Tyto partie jsme prozkoumali formou OPD (zkrácené SHP), s obsáhlou fotodokumentací, a v možném rozsahu podrobně geodeticky zaměřili. Rovněž byl proveden dendrochronologický průzkum vybraných pozůstatků dřevěných konstrukcí, avšak vzhledem k charakteru tohoto materiálu se spolehlivé datování podařilo jen zčásti. Zároveň průzkum svým záberem překročil v potřebné a možné míře vymezené téma (stanovit ostrou hranici mezi obrannou a obytnou složkou hradů také bývá obtížné a v principu nesprávné), a přispěl tak rovněž k upřesnění představ o vývoji hradního areálu jako celku, zvláště pro jeho počáteční období. Samozřejmě stále nelze hovořit o uspokojivém stavu výzkumu tohoto důležitého hradu. Chybí zejména jeho celkové detailní zaměření, které by teprve umožnilo vyhotovit odpovídající SHP a uplatnění dalších metod (např. petrografický průzkum, který by byl velmi potřebný).¹⁴⁾

NOVÉ POZNATKY O STAVEBNÍ PODOBĚ A PROMĚNÁCH HRADU

Hradba jádra hradu

Jak již bylo vícekrát zdůrazněno v literatuře, probíhá obvodová hradba ve velmi svérázné, charakteristické křivce, propůjčující zejména severní části hradu jedinečný, dynamický výraz. Samotná výstavba téměř 200 m dlouhá a 180–190 cm silné zdi byla vzhledem k členitému skalnatému terénu velmi náročná. Pozorování struktury líců lomového zdiva umožňuje přes všechny zkreslující zásahy závěr, že hradba je dílem jediné stavební akce. Konstrukce

Obr. 8: Hasištejn, výklenek zrušeného prevetu v hradbě pod válcovou věží. Po stranách ústupky po zaniklých stojkách ostění, nahoře dendrochronologicky datovaný trám pro uchycení dveří (2014).

ní vrstvy zdiva prozrazují, že terén, v němž byla hradba založena, probíhal jižně od kaple přibližně vodorovně, ale severně od ní směrem k oblému čelu jádra ztlačně stoupal. Komplikovanější je situace na západní straně, kde hradba na sever od brány stála na silně nerovném povrchu, s velkými výškovými rozdíly. Sledování původního rozsahu líců je zde znesnadněno větším množstvím změn, zejména při stavbě pozdě gotického paláce. Proto zde také pravděpodobně byla stupňovitě upravena koruna hradby (obr. 9). Očekávanou předprseň s cimbuřím a dokonce ani původní úroveň ochozu však nelze kvůli druhotnému navyšování, nebo naopak snižování zdi rozlišit. Výjimku představuje krátký úsek hradby s branou, jímž je přefáto jakési sedlo mezi skaliskem jižního paláce a skalní hmotou, jejíž povrch stoupá směrem k válcové věži. Zde lze na vnitřním líci, ve výšce asi 660 cm nad dnešní úrovní terénu, částečně sledovat vodorovný předěl, který můžeme pokládat za úroveň původního ochozu, na nějž nasedá pozdější nástavba (obr. 18). Nic konkrétního se nepodařilo zjistit ani o podobě ochozu v pozdně gotické fázi. Podle průběhu hradby a stavu jejích líců lze soudit, že nebyla vybavena žádnými věžemi či baštami. Platí to i pro západní stranu, kde sice původní stav výrazně zkreslily změny při výstavbě pozdně gotického paláce, zároveň zde však byl obvod jádra nejlépe chráněn rozčleněným skalním srá-

čí však jen trochu uhnout očima a spatříme monstrum prunéřovské elektrárny na pozadí provždy zničené krajiny mezi úpatím Krušných hor a řekou Ohří. Ticho, za Hebera narušované jen údery hamru v údolí, vystřídal rušivé a nepříjemné zvuky průmyslové zóny, jejíž budovatelé se o „marnotratné“ dílo Tvůrce pramálo starali. To je však již jiné téma „péče“ o naše kulturní dědictví.

13) P. Hlaváček – J. Pachner, K ikonografickému programu nástěnných maleb v presbytáři františkánského kostela Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani, Umění LIII, 2005, s. 165–170.

14) Závažnost situace poněkud paradoxně mohou umocnit současné dílčí sanační práce. V posledních letech byla stavebně zajištěna a částečně rekonstruována stavba na severním valu, dosud považovaná za baštu, přitom však došlo ke zkomolení některých partií dokládajících stavební vývoj (srov. též pozn. 44 a 45, obr. 40).

zem. Pozoruhodná je vodorovná řada několika mělkých kapes, kterou pozorujeme na oblém vnějším plášti hradby severně od věže (obr. 1). V kapsách jistě nebyly napevno zazděny žádné nosníky. Podle zbarvení horniny zdiva lze také soudit, že jde o součást druhotně vystavěných partií líce. Kapsy jsou patrně stopou postupu výstavby a pro funkčnost hradby nemají žádný význam.

Jediný prvek, který flankuje vnější líc hradby, představuje východní část pravouhlého presbyteria kaple, budované současně s hradbou (obr. 5:36; 7). Příčiny tohoto dispozičního vztahu lze jen odhadovat. Jistě v něm nemůžeme hledat záměr zlepšit obranyschopnost hradby. Obdélný půdorys kaple, sestávající z lodě se západní tribunou a ze shodně širokého kněžiště, využívá stejného vyvýšeného skaliska jako jižní palác a později zastavěný prostor mezi ním a kaplí. Pokud konkrétní umístění a dispoziční kaple stavebník z nějakého důvodu pevně stanovil, bylo prostoupení kněžiště hradbou nutné, zároveň však bylo jistě možno nalézt i jiná řešení, při nichž by k „narušení“ průběhu hradby nedošlo. Můžeme proto uvažovat spíše o záměru ze symbolického či reprezentativního (spektakulárního) hlediska, o snaze zdůraznit existenci kaple v hradním celku. Východní okno kněžiště, obrácené do exteriéru hradu, bylo jistě menší než dnes, ochranu posilovala předpokládaná existence parkánu. Ochoz hradby nejspíše procházel patrem nad kněžištěm, kde se však původní situace nedochovala.¹⁵⁾

Velmi přínosná je dendrochronologická datace trámku dveří původního výklenku, vybraného v mase hradby v jihozápadním sousedství válcové věže (obr. 8 a 9). Výklenek zůstal dosavadním průzkumem takřka nepovšimnut, ačkoli je nepochybně původní součástí hradby. Jeho spodní úroveň je dnes výrazně vyvýšená nad terén, tento vztah však patrně není původní. Na hranách asi 93 cm širokého a původně přes 170 cm vysokého výklenku chybí ostění, jehož někdejší existenci však prozrazují charakteristická odsazení. Nahoře se dochoval původní odlehčovací pas, který zároveň tvořil segmentovou klenbičku prostoru. Negativ mohutného trámu v pravém dolním rohu (pod úrovní prahu) a dodatečné vložení stěny v pozadí napovídají, že výklenek byl původně průchoodem do arkýře, neseného trámovými konzolami, který byl v rámci pozdně gotické výstavby paláce stržen a zrušen. Arkýř měl nejspíše funkci prevétu, který patrně nebyl součástí žádné stavby, jež by přiléhala k vnitřnímu líci hradby. Na vnitřní straně ostění, jehož světlou šířku lze odhadovat na 70–75 cm, byly upevněny dveře, jak prozrazuje horní vodorovný trámek s jedním otvorem pro točnici. Poražení dubu, z nějž byl trámek vyroben, bylo určeno do letního období roku

Obr. 9: Hasištejn, pohled z tzv. dolního hradu na západní část hradby jádra s velkým otvorem po zaniklém pozdně gotickém arkýři (vpravo). Vlevo k hradbě na spáru přiléhá parkánová zeď. Šipkou označeno místo zrušeného prevétu (srov. obr. 8; 2014).

1324.¹⁶⁾ Uvedené zjištění v podstatě souhlasí s výsledkem posledního uměnovědného rozboru kaple, podle nějž tato stavba, a tím také samotná hradba, vznikla někdy v závěru 1. třetiny 14. století.¹⁷⁾

Jižní palác

Kromě pozoruhodného umístění na vyvýšeném skalisku, které jistě znesnadňovalo přístup, nemůžeme k původní podobě jižního paláce zjistit o mnoho víc, než že byl asi 12,5 m dlouhý a 10 m široký a že mocnost jeho obvodových zdí dosahovala v přízemí kolem 230 cm (obr. 5:40). V současné době nelze pro nepřístupnost běžně studovat všechny části vnějšího líce stavby, proto nemůžeme vyloučit určité nepravidelnosti půdorysu, zejména v jižní části západního průčelí.¹⁸⁾ Dochovala se jen přízemní část paláce, jejíž interiér, zaklenutý druhotnou valenou klenbou, není pro suť a novodobé úpravy v úplnosti přístupný.¹⁹⁾ Původní šterbinové okénko (při stavbě klenby zrušené) míří k východu, další okénko, patrně druhotné, osvětlovalo prostor od jihu.²⁰⁾ V severní fasádě, v těsném sousedství severovýchodního nároží, se dochovalo ležaté ostění drobného otvoru, které by mohlo prozrazovat existenci schodiště v síle zdi (event. odvod kouře) (obr. 12, 13).

Pozoruhodný je vztah obvodové hradby k paláci. Východní rameno hradby má palác s odstupem a nesouběžně, aby pak vytvořilo původní zaoblené nároží, za nímž již hradba nepokračuje. Západní rameno se naproti

16) Odběr a vyhodnocení Ing. Tomáš Kyncl v říjnu 2006. Tento autor provedl ve stejné době dendrochronologický průzkum také dalších dřevěných prvků, které zmiňujeme na příslušných místech. Výzkumná zpráva č. 079-06 je uložena v archivu NPÚ ÚOP středních Čech v Praze.

17) F. Záruba, o. c. v pozn. 2.

18) Problém opět – tak jako na mnoha dalších místech hradu – představuje absence přesného zaměření paláce.

19) Část klenby, jež se dochovala jen nad jižní částí přízemí, se zřítla v zimě 2013/2014.

20) Ústí jižního okénka je nedostupné, východní okénko bylo z vnější strany přezděno. Dendrochronologický průzkum dubových překladů jižního okénka byl neúspěšný (srov. pozn. 16).

15) Poslední popis a rozbor kaple přináší F. Záruba, o. c. v pozn. 2.

tomu napojuje na palác při jeho severozápadním nároží, evidentně však jde o samostatnou, ve vztahu k paláci sekundární konstrukci. Spodní partie hradby je zde „přiložena“ k jeho západnímu průčelí, ale vnější líc vyšší partie vytváří konvexní oblouček (ten samotný je však zjevně nepůvodní) a na spáru přiléhá k nárožní armatuře paláce (obr. 11). Popsaný neorganický vztah je třeba vyhodnotit tak, že nejprve byl samostatně vybudován palác a teprve následně, patrně v rámci jiného stavebního záměru, se napojila hradba.²¹⁾ Tento závěr je závazný zejména ve vztahu k dosavadnímu předpokladu, že hradba i palác jsou součástí jediné realizace.

Věžovitý charakter paláce nepřímo dokládají jen dva mohutné opěrné pilíře, které dosud převyšují vrchol klenby přízemí zhruba o 3,5–4 m, původně však byly vzhledem k dnešnímu „neukončení“ ještě vyšší. První stojí při levém konci jižního průčelí paláce, druhý zhruba uprostřed průčelí západního. Pilíře mají neobvyklý tvar nečleněných kvádrů s pískovcovými armaturami na nárožích, o stranách půdorysu cca 250–300 cm. Vzhledem k umístění paláce jsou pilíře náročně založeny v úbočích skály, stejně jako další, patrně shodně provedený přístavek při jihozápadním nároží, interpretovaný v SHP jako záchodová šachta.²²⁾ Mohutnost pilířů patrně nesouvisí jen s jejich opěrnou funkcí. Oba pilíře jsou ke zdivu paláce jasně přiloženy druhotně, na spáru, zároveň je však stavitel spojil se zdívem paláce pomocí systému kotev (táhel), jež byly tvořeny zčásti dubovými trámcí a zčásti (při bočních lících pilířů) čedičovými sloupci (obr. 10, 13 a 14). Rozmístění pilířů, které vzhledem ke tvaru skály byly potřebné jen na jižní a západní straně, jistě není náhodné. Nápadně excentrické založení jižního pilíře patrně souvisí s tím, že se počítalo s dovedením obvodové hradby k jihovýchodnímu nároží paláce, kde by hradba plnila zároveň funkci opěráku. Nasvědčuje tomu již zmíněné zaoblené nároží východní části hradby pod věží, za nímž hradba neměla v rozporu s dosavadními názory pokračovat západním směrem, ale podle ostrého úhlu, který vytváří její vnitřní líc, měla zahýbat k věži. Zda k tomu skutečně došlo, není dnes jasné, jen tak však mohl být zároveň plně uzavřen hradební obvod jádra. Dendrochronologickým průzkumem přístupných dubových táhel se podařilo datovat jediný z těchto prvků v jižním pilíři, a to do rozpětí let 1315–1331.²³⁾

21) Vnitřní líc hradby přiléhá na spáru k šikmé trnoži paláce, která však může být mladší než samotné zdivo paláce ve vyšší úrovni (obr. 18).

22) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 68–70, 105. Pro nepřístupnost nelze ani tento důležitý detail dnes blíže zkoumat.

23) Srov. pozn. 16.

Obr. 10: Hasištejn, jižní věžový palác v pohledu od severozápadu, se dvěma dodatečnými opěráky (2014).

Obr. 11: Hasištejn, severozápadní nároží věžového paláce, armované pískovcovými kvádry, pohled od západu. Dolní část hradby předstupuje před průčelí paláce, horní část k nároží přiléhá novodobým konkávním obloučkem (2014).

Obr. 12: Hasištejn, pohled od severovýchodu na věžový palác. Vpravo dodatečné točité schodiště, v pozadí vystupují dva druhotné opěráky (srov. obr. 7). Šipkou vyznačeno ležaté okénko nejasného účelu (2014).

Obr. 13: Hasištejn, pohled na věžový palác od jihu. Vlevo dodatečný opěrný pilíř, vpravo zaoblené nároží hradby (2014).

Tímto datováním, které přibližně odpovídá výše zdůvodněnému datování obvodové hradby, se jen potvrzuje závěr, že palác je starší; pilíře jsou jednoznačně dodatečné, a zbývá jen otázka, jak dlouho před jejich vznikem byl palác založen. I když spolehlivé odpovědi se i v budoucnu sotva dočkáme, lze podle našeho názoru předpokládat relativně delší časový odstup. Nasvědčuje mu ojedinělá forma opěrných pilířů, která jistě neměla řešit jen běžné statické problémy, ale byla spíše součástí záměru zásadní proměny horní části paláce. Jak jsme již uvedli, měl být patrně jeden z opěráků zastupován neobvyklým záhybem obvodové hradby na jihovýchodě, který bychom jinak dokázali stěží vysvětlit. Dokud nebudou získány další, nepochyb-

né poznatky, musíme tedy do úvah o počátcích hradu zahrnout velmi reálnou možnost, že vznik paláce časově předcházel dalším dochovaným stavbám hradního jádra.

Válcová věž – bergfrit

Věž stojí v nejvyšším místě hradního areálu, v čele dispozice jádra.²⁴⁾ Na obvodu věže došlo dodatečně k nestejnoměrnému navýšení terénu, nejnižší je obnažen jihovýchodní segment vnějšího pláště. Stejným směrem patrně klesalo i skalní podloží při zakládání stavby. Podobně jako všechny části hradu, jimž jsme se věnovali výše, je také bergfrit vybudován z lomového kamene, kladeného v charakteristických vrstvách, bez markantních stop po nosnících lešení (obr. 1, 15, 25). Vnější průměr věže činí asi 8,7 m, vnitřní průměr v přízemí 3,5 m. Výška zdiva k římsce novodobé střechy s pavilonovou nástavbou dnes dosahuje max. 21 m. Přízemí, vysoké od dnešní úrovně podlahy necelých 6,5 m, je z úrovně terénu přístupné druhotně probouraným, novodobým otvorem na severovýchodní straně. Stejný původ má také otvor proražený v horní úrovni přízemí takřka přímo nad vstupem. Otvor svým tvarem a velikostí evokuje vstupní lomený portálek, sloužil však jen k osvětlení dřevěného točitého schodiště, které bylo při novodobém zpřístupnění věže vloženo do jejího interiéru. V pravé stojce ostění je sekundární použítý, na hraně okosený tesaný prvek, snad středověkého původu, zbylé části obvodové hrany

portálku jsou tvořeny tesaným a lomovým kamenem, ve velké míře také cihlami. Nelze vyloučit, že na místě tohoto otvoru bylo původně větrací a osvětlovací okénko.

První patro věže je od přízemí odděleno asi 25 cm širokým ústupkem v síle zdiva, dnes bez stop po trámech podlahy. Jediným otvorem asi 4,5 m vysokého prostoru je původní vstup věže ve směru od jihu. Tesaný lomený portálek, osazený v rovině vnějšího pláště zdiva, má okosenou hranu, která přechází trojúhelníkovými ploškami

24) Kromě SHP (D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7) a D. Menclové I, o. c. v pozn. 6, se věži v poslední době blíže věnoval Z. Helfert, Bergfrit hradu Hasištejna, Hlávka 22, č. 2, 2011, s. 22–23.

na pravoúhlé patky. Pod prahem ze zdiva vyčnívaly dvě dřevěné konzoly pro podestu, z nichž se však částečně zachovala jen pravá. Na podestu se nejspíše vystupovalo od západu pomocí žebříku postaveného při hradbě (blízko výše zmíněného převétu), neboť z opačného směru by žebřík vzhledem ke sklonu terénu musel být podstatně delší. I přesto žebřík dosahoval alespoň 9 m délky. Po jeho upevnění nejsou na zdivu věže patrné žádné stopy. Vzhledem k umístění příslušné části hradního jádra na vysoké skále a k neschůdnosti terénu na celé západní straně hradu byl výstup do věže kryt před nepřátelskou střelbou. Vstup do 1. patra byl uzavírán jednokřídlými dveřmi, jejichž existenci prozrazují stopy pochvy pro zasouvací závoru, především však původní vodorovný trám pod segmentovou klenbičkou průchodu do 1. patra, s kruhovým dlabem pro svislou točnici. Dubový trámec i uvedená prohlubeň pro uchycení dveří jsou prakticky shodně provedené jako u sousedního převétu v hradbě, proto nepřekvapuje také totožné dendrochronologické datování do letního období 1324.²⁵⁾ Podle toho byla věž tedy stavěna zároveň s obvodovou hradbou hradního jádra. Interiér 1. patra žádné další detaily neobsahuje. Stop po stropních trámech je od restaurace na konci 19. století zbaven také 60 cm ústuppek v mocnosti zdiva v úrovni přechodu do 2. patra. Ve výšce tohoto přechodu je proražen další novodobý otvor, podobný tomu v přízemí, avšak směřující k jihovýchodu. Jeho lomené ostění je tentokrát celé složené z tesaných, na hraně okosených kusů, opět nejspíše druhotně využitých. Ani v tomto místě nelze vyloučit, že při vzniku novodobého otvoru zaniklo původní okénko (obr. 15).

Nad 5,5 m vysokým 2. patrem, opět prostým dalších detailů, ale se stopami požáru, se obvodová zeď zeslabuje na pouhých 65–70 cm, při výšce kolem 200 cm. V ní je pravidelně rozmístěno 8 oken stejného typu, s oboustranně rozevřenými špaletami a jednotně řešeným překladem, navenek je skloněný také parapet. Šikmé plochy ostění vzájemně odděluje rovná obvodová stezka, určující světlost otvoru 45 (výška) × 35 cm. Ostění jsou převážně s tesaných pískovcových kusů, v menší míře se však uplatňuje také lomový kámen a cihly, nejspíše v roli druhotné výsprávky. Také stopy uzavírání jsou zřejmě součástí pozdějšího opatření, upřesnění však musíme přenechat budoucí detailní dokumentaci (obr. 17). Otvory zřejmě nelze primárně pokládat za střílny, i když takové využití umožňovaly. Dosavadní literatura uvádí, že toto poslední patro vzniklo dodatečně, na místě původní předprsně. Bližší pozorování zejména vnějšího pláště však nasvědčuje tomu, že obvodová zídka je ve své podstatě původní součástí věže. Okénka do ní byla jen druhotně vložena, přičemž místy došlo k rozsáhlejšímu zániku původního zdiva, a koruna pak byla celkově upravena při stavbě novodobé střechy. Pozoruhodný detail představuje svislá spára mezi okénky na jihozápadní straně vnějšího pláště, od níž vpravo se uplatňuje starší zdivo z tmavší horniny (obr. 16). Tuto situaci lze považovat za relikvitu původního cimbuří. Naši pozornosti by neměly uniknout ani přibližně čtvercové otvory, jež jsou pravidelně, radiálně rozmístěny (v pohledu z interiéru vzájemná vzdálenost cca 110–115 cm) v obvodové zdi tohoto podlaží těsně nad ústupkem pro

Obr. 14: Hasištejn, pohled z jižního paláce na dodatečný pilíř na jeho západní straně. Snížením zdiva paláce došlo k obnažení styčné plochy pilíře, na níž je zřetelný systém kotev z dřevěných trámů (v pravé polovině) a cedičových sloupců (po stranách; 2014).

Obr. 15: Hasištejn, válcová věž – bergfrit v pohledu od jihu. Níže původní vchod do prvního patra, výše novodobý otvor z konce 19. století (2014).

25) Srov. pozn. 16.

Obr. 16: Hasištejn, horní část válcové věže od jihozápadu. Zřetelně je patrný rozsah původního zdiva. Mezi okénky svíslá spára, zřejmě stopa původního cimbuří. Pod okénky pravidelně rozmístěné hranolové otvory (2014).

Obr. 17: Hasištejn, detail interiéru horního patra válcové věže. Jedno z okének, dole nad vodorovným trámem novodobého krovu dva hranolové otvory nejasné funkce (2014).

Obr. 18: Hasištejn, vnitřní líc hradby jádra s pohledem na dnešní třetí bránu. Vodorovná spára nad bránou, s předstupujícími kameny, patrně udává původní úroveň ochozu. Zcela vlevo hradba na spáru přiléhá k trnoži věžového paláce (2014).

podlahu. Otvory (max. výška 22, min. 14, max. šířka 19, min. 11 cm) procházejí celou tloušťkou zdi (obr. 16 a 17). Opět se nabízí otázka, zda jsou pouze stopou stavebního postupu (lešení), nebo zda alespoň dočasně měly také nějaký účel související s obrannou funkcí věže (osazení předstupující dřevěné konstrukce?).²⁶⁾

26) Také bude třeba teprve objasnit, zda věž byla od počátku zastřešena nad celým půdorysem, nebo zda měla otevřený ochoz, z nějž musela být nějakým způsobem odváděna srážková voda.

Vstupy do jádra hradu

Za původní a jedinou bránu jádra hradu je dosud považován otvor na západní straně, k němuž se přichází tzv. dolním hradem. Před rekonstrukcí na konci 19. století měl podle několika nepříliš zřetelných zobrazení velmi nepravidelný tvar, bez ostění (obr. 18 a 19). Poté získal dnešní podobu brány vytvořené jen lomovým kamenem, s pravoúhlými hranami a hroty záklenskem, nad nímž není žádný vylehčovací pas. Není zde obvyklá užší část pro portál, ani širší nika za ním. Světlá šířka otvoru je 290 cm. Na první pohled zaráží, že přes nevelkou šíři neobsahuje ani jedna ze špalet stopy staršího stavu, celý otvor byl zcela nově obezděný, i když původní líce dosahují takřka až k němu. Pochyby vzbuzuje také samotné umístění otvoru, neboť před technicky náročným zřízením sklepa dolního hradu a plochy nad jeho klenbou bylo toto místo podle všeho velmi špatně přístupné. Vystává proto otázka, zda dnešní třetí brána nevznikla

la druhotně, zda není možné, že původní brána do jádra byla na jiném místě.

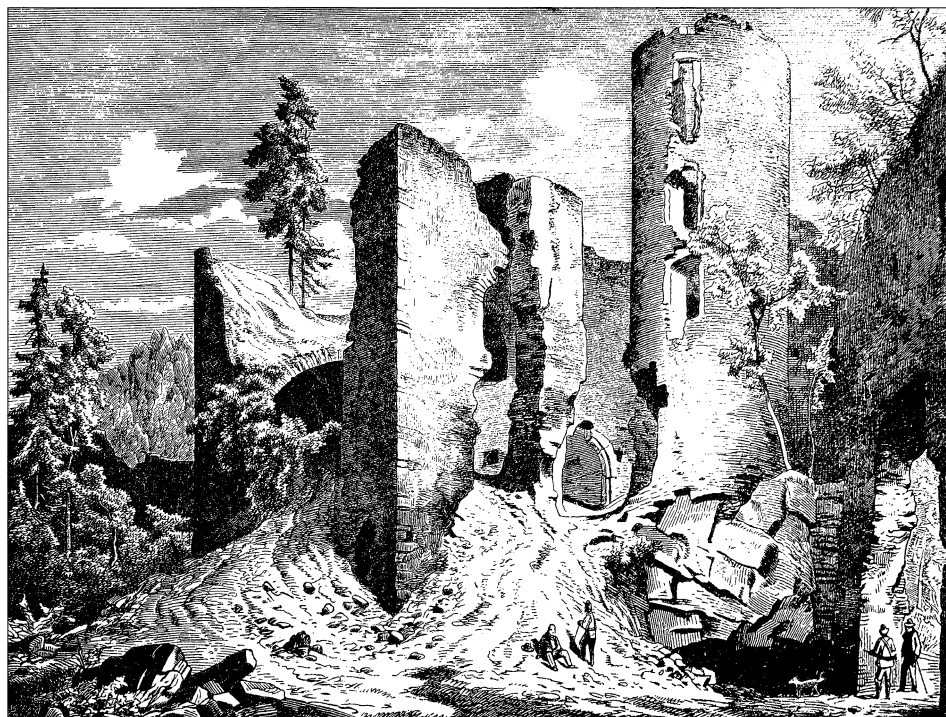
Jediné další místo, kde bychom mohli tuto bránu hledat, se nachází v severovýchodním tupoúhlém zlomu obvodové hradby. Je mírně vyvýšené nad jižní část jádra, ale leží podstatně níž než stanoviště válcové věže. V daném místě neznáme původní úroveň terénu, samotné nároží i navazující líce zdiva jsou do značné míry přezděné a v dolních partiích pro suť nepřístupné. Z vnitřní strany je sem dodatečně, na spáry, vložen objekt lichoběžného

půdorysu s podstatně tenčími zdmi. Pozorujeme-li z interiéru tohoto objektu vnitřní stranu hradby směrem k severu, vidíme vpravo koutovou partii zdiva hradby, která je od východní stěny odtržená a navíc přezděná. Vzápětí se vlevo nachází v půdorysu šikmá stěna, připomínající špaletu velkého otvoru, k níž je na spáru připojen další úsek zdiva. I když tuto nálezo-ovou situaci nelze bez archeologického výzkumu jednoznačně interpretovat, je třeba připustit možnost, že v tomto dosud přehlíženém místě brána skutečně byla (obr. 5:34; 20).

Naproti tomu jednoznačně původní vstupní otvor v obvodové hradbě nacházíme východně od jižního paláce, asi 10 m severně od zaobleného nároží hradby. Šlo o branku pro pěší, jejíž ostění zcela zaniklo, ale prozrazují je postranní negativy stojek (obr. 5:33; 21). Tvar záklenku již nelze stanovit, původní je však segmentový odlehčovací pas z kamenných placátek. Plochá valená klenba uzavírá průchod 180 cm silnou zdí, který se směrem dovnitř symetricky rozšiřuje. V nejužším místě, těsně za zaniklým ostěním, kde je průchod 118 cm široký, se na jižní straně dochovala asi 170 cm hluboká, prkny vyložená pochva pro zasouvací závoru. Průchod ústí do úzké soutky mezi hradbou a skaliskem, na němž stojí věžový palác. Soutka byla v pozdějším období zaklenuta. Branka, jejíž světlou šíří před zánikem ostění můžeme odhadnout na 100 cm, zjevně vedla na parkán, s jehož hrazením v nějaké formě proto zřejmě můžeme počítat již pro dobu vzniku hlavní hradby.

Parkán a jeho opevnění

Opevnění parkánu představuje spolu s dalšími fortifikačními stavbami před hradním jádrem hlavní předmět zájmu tohoto příspěvku. Parkán chránil jádro hradu na třech stranách. Čtvrtá, západní strana byla nejlépe ze všech zabezpečena utvářením terénu a teprve s odstupem času zde vznikl samostatně opevněný tzv. dolní hrad. Parkán nemá jednotnou šířku, nejužší je na východní straně, konkrétně před závěrem kaple, podstatně širší je pak na severu a jihu. Proměnlivá šíře je ovlivněna nejspíše zejména konfigurací skalnatého terénu. V souhlasu s jádrem ta-

Obr. 19: Hasištejn, vnitřní líc hradby jádra hradu (vpravo), jak jej spolu s tehdejším stavem brány zachytil k roku 1869 B. Wachsmann (A. Sedláček, o. c. v pozn. 2, s. 129).

Obr. 20: Hasištejn, pohled od jihu do prostoru předpokládané původní brány v severovýchodním nároží jádra. Vlevo druhotná vestavba s chrlíčem (2014).

ké úroveň terénu v parkánu mírně klesá od severu k jihu. Opevnění parkánu tvoří hradba se dvěma baštami a jednou věží, které vystupují do skalnaté eskarpě východní části příkopu. Ze stejného hlediska je pozoruhodný průběh severní partie hradby, která na plánu hradu vytváří jakousi tupouhlou, jen mírně zaoblenou „příd“.

Severní část hradby, silná asi 120 cm, má nepravdělně zakončenou, nepůvodní korunu, výška vzhledem k míře rozpadu a dílčím nadezdívkám kolísá. Vnější líc zdi je částečně přezděný, převážně však nezajištěný, na severovýchodě ve stadiu pokročilého rozpadu. Z vnitřní strany těsně nad terénem zeď stupňovitě předstupuje, ani tento detail však nelze spolehlivě posoudit. Západně

Obr. 21: Hasištejn, pohled z parkánu na jihovýchodní zaoblené nároží hradby jádra (srov. obr. 13), vpravo původní branka s vytrhaným ostěním (2014).

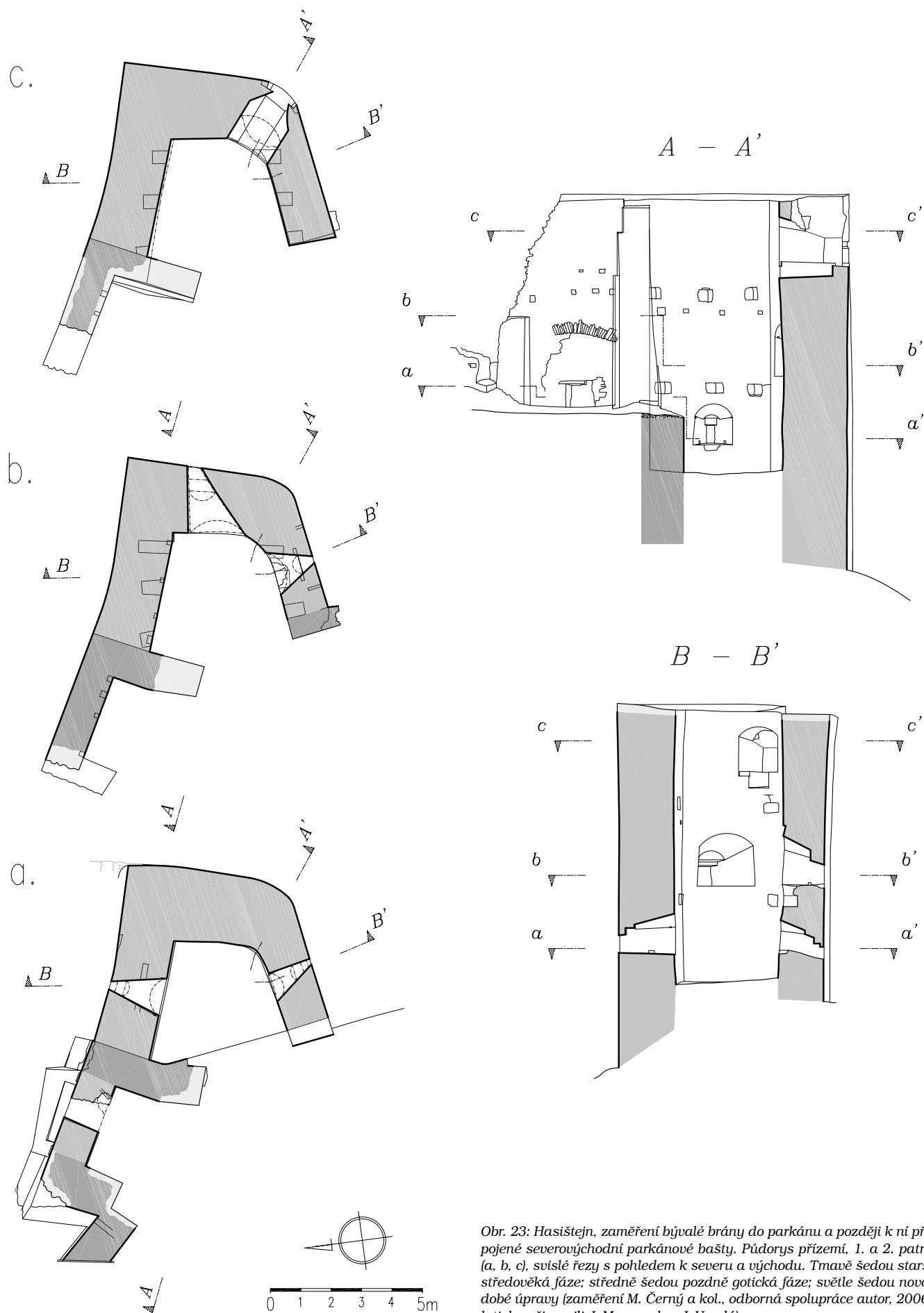

Obr. 22: Hasištejn, celkový pohled od severovýchodu na původní bránu do parkánu, přestavěnou na pozdně gotickou baštu. Horní část je výsledkem novodobé úpravy. Vpravo navazuje parkánová zeď, snad se střilnovým otvorem (2014).

od bergfritu přiléhá konec parkánové zdi – zde velmi autentické - v ostrém úhlu na spáru k vnějšímu líci obvodové hradby jádra, který dole vzhledem k založení na skále stupňovitě předstupuje (obr. 9 vlevo). Jedinou pozoruhodnou anomálií vnějšího líce severního oblouku parkánové zdi (zevnitř parkánu sahá dnes terén bezmála k úrovni koruny) představuje drobný (cca 20×15 cm), na výšku umístěný otvor, který se nachází nedaleko severovýchodní bašty. Otvor připomíná střilnu, jednoznačně rozhodnout však pro obtížnost přístupu dnes nelze (obr. 22 vpravo dole).

Severovýchodní parkánová bašta je půdorysně komplikovaným prvkem, který se dělí na dvě části. Starší je evidentně přibližně obdélná, směrem do parkánu otevřená západní část, dosud považovaná za baštu současnou s parkánovou zdí. K ní přiléhá na spáru severní průčelí části východní, která má ojedinělý půdorys s jednou stranou mírně konkávní a druhou naopak vydutou. Evidentně jde o baštu mladší vývojové fáze (obr. 22, 23, 25).

Zatímco tato mladší bašta se dochovala s nemnoha změnami, starší část je výsledkem většího množství zásahů, než se dosud uvádělo. Předně je třeba upozornit na zjevný rozpor její orientace s dosavadní představou, že šlo o běžnou flankovací baštu. U bašty bychom právě očekávali alespoň přibližně kolmé situování vůči průběhu hradby, zde je však čelo silně natočeno k severu, takže západní bok svírá s parkánovou zdí výrazně ostrý úhel, zatímco bok východní v ní téměř plynule přechází. Také samotné umístění není příliš logické, výhodnější by bylo posunutí do ohybu zdi více k východu, tedy vlastně do míst, kde stojí mladší, přistavěná bašta (obr. 5:13, 14). Ve stejné souvislosti je zajímavý pohled na vnitřní stěnu čelní zdi starší části, v níž probíhá dlouhý vynášecí pas, který jistě nebyl sklenut jen kvůli

Obr. 23: Hasištejn, zaměření bývalé brány do parkánu a později k ní připojené severovýchodní parkánové bašty. Půdorys přízemí, 1. a 2. patra (a, b, c), svislé řezy s pohledem k severu a východu. Tmavě šedou starší středověká fáze; středně šedou pozdně gotická fáze; světle šedou novodobé úpravy (zaměření M. Černý a kol., odborná spolupráce autor, 2006; k tisku připravili J. Marouněk a J. Veselý).

Obr. 24: Hasištejn, detail dolní části zrušené brány do parkánu (srov. obr. 22). Šipkami vyznačeny zbytky pískovcových kamenů, v nichž byly vytvářeny točnice pro padací most (2014).

Obr. 25: Hasištejn, severovýchodní parkánová bašta v pohledu od jihovýchodu. V pozadí hradba jádra a bergfrit (2013).

střílně pod ním (obr. 23:A–A', 26 vlevo). Přesvědčivou odpověď na tyto otázky přináší pohled na severní průčelí tohoto útvaru. Zřetelně zde rozeznáme z lomového kamene svázané levé (severovýchodní) nároží stavby, k němuž na spáru přiléhá průčelí mladší bašty. Vpravo je situace zcela opačná; původní nároží zde zaniklo a na jeho místě je značná hmota dodatečně vystavěného zdiva, které podle všeho tvoří i značnou část před parkán vystupujícího, jen v dolní části dochovaného západního boku stavby. Stabilitu ve svahu založeného průčelí zesilovala od počátku šikmá skarpa v dolní části, jež pak byla opakovaně

stupňovitě rozšiřována jak ve vodorovném, tak svislém směru. Uprostřed průčelí se otvírá již zmíněná svislá střílna, s odlámanou východní špaletou, podobná těm, které jsou v přiléhající mladší baště (obr. 22). Nejdůležitější jsou dva mírně předstupující (max. 13 cm) tesané prvky z pískovce (výška 17–18, šířka 33–34 cm), umístěné na společné horizontále asi 50 cm pod střílnou. Oba jsou na původním místě, vloženy do zdiva při postupné výstavbě průčelí. Nepravidelně tvarovaná zhlaví naznačují, že původně předstupovaly výrazněji než dnes. Vzájemně jsou pískovcové prvky vzdálené 220 cm. Tyto dosud nepovšimnuté tesané kameny můžeme na základě četných analogií spolehlivě interpretovat jako konzoly pro točnice padacího mostu (obr. 24).

Domnělá parkánová bašta tedy byla ve skutečnosti branou, jejíž portál byl při zrušení vytrhán, otvor zazděn a nahrazen střílnou. Otvorem brány také snadno vysvětlíme jinak záhadnou existenci dlouhého pasu v interiéru. Nejde o vylehčovací pas, ale o záklenek niky brány za portálem. Výše jsou líce zdiva opět přezděné, proto nemůžeme říci nic konkrétního k 1. patru brány, jehož existenci nasvědčuje výška nároží dochovaného ve vnějším průčelí. Identifikace této parkánové brány výrazně posiluje uvedený předpoklad, že u severovýchodního zlomu hlavní hradby byl původní vstup do jádra. Obě brány by ležely takřka na jedné ose.

Dochovaná část omítky na zazdívce zrušené brány plynule přechází na severní průčelí

mladší bašty, z čehož lze soudit, že výstavba tohoto prvku a ukončení funkce brány byly součástí jednoho záměru. Dvoupatrová bašta výrazně vystupuje do skalnaté eskarpy příkopu, proto je zejména její zahrocená část – tvořená mohutným zdivem – založena podstatně níž než stará brána (obr. 22). Ze stejného důvodu je také dolní část bašty vyplněná a podlaha 1. podlaží ležela jen o něco níž než úroveň parkánu.²⁷⁾ Průčelí obrácené k severu a na spáru přiléhající ke zrušené bráně představuje po-

27) K nárůstu úrovně terénu oproti původnímu stavu však došlo vně i uvnitř bašty.

měrně velkou plochu, ale přesto bylo střílnou vybaveno pouze v přízemí. Vpravo ji v poněkud vyšší úrovni doplňovala střílna v zazdínce brány. Východní průčelí mělo střílnu pouze v 1. patře a jižní průčelí ve stejném podlaží i v přízemí. Zvláštním otvorem je vybaveno 2. patro v místě zaoblení na jihovýchodní straně. Podle sedátek v široké nise otvoru nešlo jen o palné postavení, ale také o pozorovatelnu, respektive místo uzpůsobené k delšímu pobytu (obr. 25 nahoře). Interiér bašty byl rozdělen stropy, v obou případech o třech mohutných, jen zběžně hraněných trámech (průměr až 55 cm) severojižní orientace.²⁸⁾ Všechny střílny patří k jedinému typu se směrem ven sbíhavými špaletami a výškově orientovaným obdélným otvorem pro palnou zbraň, bez tesaného ostění, přesto se však v detailu liší. Nejednotná je velikost jejich nik. Nejprostornější je východní v 1. patře, v půdorysu asymetrická, jejíž průstřelnice má značnou světlost 71 (výška)×48 cm. Průstřelnice jižní střílny v témže patře má 67×22 cm, střílny v přízemí na severu 58×27 cm, na jihu 40×21 cm. Parapetní plochy jsou takřka vodorovné, znatelný sklon směrem ven v přízemní střílně na jihu je zjevně způsoben úpravou během výstavby. Střílny mířící k severu v přízemí a k jihu v 1. patře měly těsně nad parapetní plochou příčný dřevěný trámek pro zmírnění zpětného rázu při výstřelu palné zbraně, vzdálený 90 a 45 cm od vnějšího ústí. Podobný trámek nelze pro vrstvu sutě vyloučit v přízemní jižní střílně,

zatímco v největší ze střílen v 1. patře na východní straně se trámek prokazatelně neuplatňoval.²⁹⁾ S touto střílnou je srovnatelná střílna v relativně tenké zazdínce brány, jejíž průstřelnice měla světlost cca 77×65 cm, trámek zde rovněž nebyl. Všechny niky bašty mají segmentové záklenky a stupňovitě uspořádané překlady z kamenných placáků v užší části, vždy výrazně klesající směrem ven. Jak již bylo zmíněno, lišila se nika v horním patře od ostatních sedátky, také ale v půdorysu zalomenými špaletami a tesaným ostěním, které dnes však prozrazují jen postranní

28) Jediný zbytek trámu (podlaha 2. patra na severní straně) z jedlového dřeva se nepodařilo datovat (srov. pozn. 16).

Obr. 26: Hasištejn, celkový pohled do interiéru severovýchodní parkánové bašty a bývalé brány (vlevo; 2014).

Obr. 27: Hasištejn, detail dvou střílen v 1. patře severovýchodní parkánové bašty (srov. obr. 26). Vlevo větší střílna pro větší palnou zbraň, bez stop lafetáže, vpravo poněkud menší střílna, v níž byl zazděn příčný trámek (otvor těsně nad parapetní plochou; 2014).

ozuby (rekonstrukce světlé šířky cca 55–60, výška max. 45). Dřevěný trámek zde nebyl osazen.³⁰⁾

Zatímco na severním průčelí je bašta ke starší bráně jasně přiložena na spáru, v interiéru je situace složitější. Východní zeď brány byla částečně nahrazena západní zdí bašty, i když přibližně ve stejné poloze. Jen v úrovni přízemí a fragmentárně v 1. patře se v interiéru bašty zachoval odlišně, šikmo probíhající blok zdiva, který se svým natočením přizpůsoboval pokračování parkánové zdi směrem od brány k jihu. Brána tedy měla na své východní straně poněkud jiný půdorys, ovlivněný průběhem parkánové zdi, a při vzniku bašty došlo k úpravě.³¹⁾ V pozadí bašty

Obr. 28: Hasištejn, parkánová věž v pohledu od severovýchodu. Dobře je patrná horninová skladba s nevelkým uplatněním cihel. Dole při styku s kurtinou otvor druhotné střelny, upravo stopy zvýšení hradby, vyznačeno šipkami (2014)

Obr. 29: Hasištejn, parkánová věž v pohledu z koruny hradby jádra. Vlevo svíslá spára oddělující zdivo věže od druhotné nadezdívky kurtiny. Na koruně věže rozlámaná cemento-asfaltová křa z konce 19. století (2014).

byla parkánová zeď patrně ponechána jen ve spodní části, aby jako taras uzavírala přízemí bašty proti vyvýšené ploše parkánu. Na jižní straně přilehla obvodová zeď bašty k parkánové hradbě na spáru, zároveň však byla hradba upravena a zvýšena, jak ukazuje její zakončení ven sklopenou pultovou stříškou. Detailní vývoj je zde částečně znejasněn novodobými úpravami, podobně jako na styku s bývalou branou (obr. 22–27).

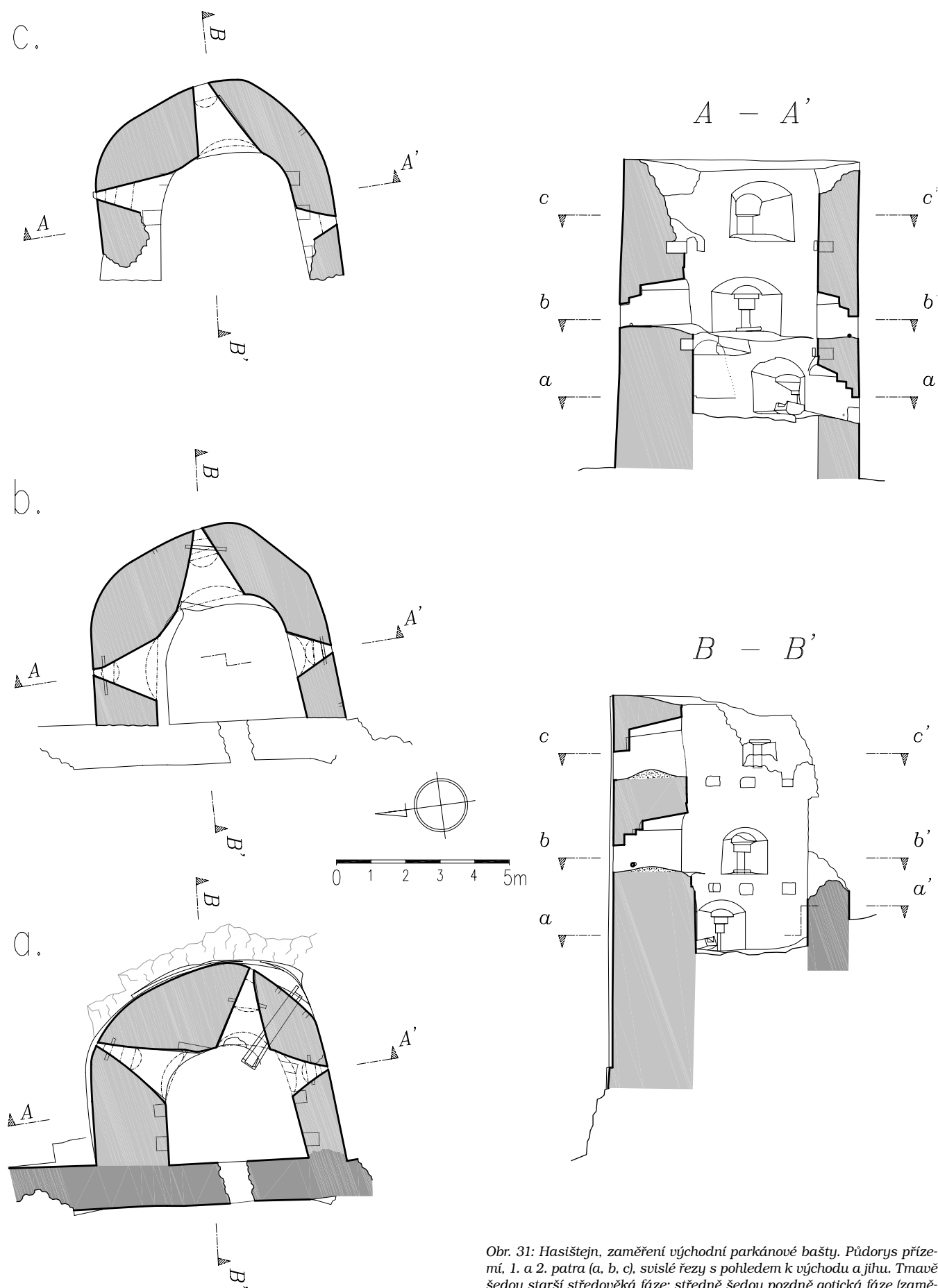
Směrem k jihu parkánová hradba nad dnešní úrovní terénu zanikla a objevuje se znovu až po více než 20 m. Její síla je stále shodná, kolem 120 cm. Vzápětí pak hradba plynule navazuje na zhruba půlkruhovou, relativně útlou, od počátku dovnitř otevřenou věž, kterou dosavadní literatura právem považuje za původní součást parkánové hradby. Věž převyšuje současnou (oproti původnímu stavu

jistě navýšenou) úroveň parkánu zhruba o 5,5 m a z obou stran na ni navazují rovněž značně vysoko dochované fragmenty hradby. Segmentový vnější plášť věže je oproti úrovni parkánu založen podstatně níž, ve strmém svahu příkopu, a proto je zde také vybaven mírně předstupující základovou částí. Zdivo celé věže je oproti parkánové zdi podstatně silnější. Na rozdíl od předešlé bašty se věži zjevně vyhnuly novodobé zásahy.

Vnější plášť věže nevykazuje žádné anomálie, horizontální technologické spáry s radiálně rozloženými otvory po kuláčích lešení plynule přecházejí na fragmenty kurtin. Zdivo obsahuje zlomky cihel. Shodně je tomu s vnitřním pláštěm, jehož nároží byla částečně vázána tesanými kusy pískovce. Těsně nad dnešní úrovní terénu parkánu byl druhotně proražen střelný otvor, který se směrem ven

Obr. 30: Hasištejn, pohled z valu na část opevnění parkánu s věží (srov. obr. 28) a východní baštou. Mezi nimi úsek parkánové hradby (světlejší zdivo je druhotné, vlevo od něj zbytky opěrného pilíře). Na levé straně bašty zbytky vystupujícího koryta (2014).

Obr. 31: Hasištejn, zaměření východní parkánové bašty. Půdorys přízemí, 1. a 2. patra (a, b, c), svislé řezy s pohledem k východu a jihu. Tmavě šedou starší středověká fáze; středně šedou pozdně gotická fáze (zaměření M. Černý a kol., odborná spolupráce autor, 2006; k tisku připravili J. Marounek a J. Veselý).

zužuje a ústí těsně při vnějším líci severní kurtiny. Druhotnému vzniku otvoru nasvědčuje absence překladových placáků, provedení zhruba čtvercové, nevelké průstřelnice i přechod špalet na interiér věže. Horní zakončení věže se nedochovalo, jinak je tomu však s navazujícími úseky hradby. Je zde zřetelná původní úroveň ochozu a s ním současná, asi 50 cm široká předprsň zídka, s věží provázaná, která ochoz převyšovala asi o 180 cm. Detail původního zakončení není zcela jasný, nejspíše je však podobný reliktu na předešlé baště, byť ten je z mladší fáze. Vzhledem k tomu, že pro ochoz zbýval jen relativně úzký stupeň u paty zídky, musel být rozšířen dřevěnou částí. Otvory po jejích nosnících však nelze na hradbě sledovat, neboť na jejím ochozu byla později založena nadezdívka. Předpokládané úseky hradebního ochozu nepřecházely podle absence odpovídajících otvorů na zdivo věže. Interiér věže ani nebyl v této úrovni vertikálně rozdělen. Jen na obou plochách obvodové zdi věže obrácených do parkánu nacházíme kapso po mohutném trámu (v různých vzdálenostech od nároží interiéru věže), nejasného účelu. Tyto trámy (konzoly?) zjevně nenesly žádnou průběžnou konstrukci. Nevíme tedy rovněž, jak se vystupovalo na horní část věže, která snad rovněž vrcholila ochozem s předprsň zídkou. Navýšení hradby lze spojovat s etapou, v níž vznikla předešlá bašta, jeho konkrétní řešení však neznáme (obr. 28–30).

Jižně od věže pokračuje parkánová hradba bez přerušení až k další baště, evidentně však není dílem jediné

Obr. 32: Hasištejn, východní parkánová bašta od jihovýchodu, vpravo parkánová věž (2014).

Obr. 33: Hasištejn, detail vnějšího pláště východní parkánové bašty (srov. obr. 30 a 32) s jednou ze střelnic v přízemí a zbytky vystupujícího, ulomeného koryta (2014).

Obr. 34: Hasištejn, východní parkánová bašta od jihozápadu, z parkánu. Dobře patrné je někdejší příložení k parkánové hradbě na spáru (hradba ve vyšších partiích zanikla). Nahoře je vidět zasypání postranní střelny 2. patra sutí (2014).

stavební etapy. Zatímco z plochy parkánu jsou možnosti zkoumání hradby pro zvýšení terénu velmi omezené, vnější líc strukturou zdíva prozrazuje, že je téměř ze dvou třetin druhotný.³²⁾ Vpravo plynule navazuje na původní fragment hradby u půlkruhové věže, vlevo ale oproti staršímu zdivu ustupuje, a vytváří tak pravoúhlé nároží (odpovídající nároží bylo zřejmě i na vnitřní straně). Součástí starší fáze hradby byl šikmý opěrný pilíř, jehož velká část se zde dochovala. Podnětem výměny střední části kurtiny mohla být destrukce vlivem statické poruchy, eventuálně válečná událost (obr. 30 uprostřed).

Jen sotva 12,5 m jižně od půlkruhové věže stojí další parkánová bašta, tvarově opět v celém systému jedinečná. Zjednodušeně lze její půdorys charakterizovat jako půlkruhový, ve skutečnosti je však značně nepravidelný, včetně úhlů návaznosti na vnější líc hradby. Přehlédnout nelze ani značně nejednotnou mocnost zdiva; zatímco u severní kurtiny je obvodová zeď 210 cm silná, u jižní jen 110 cm. Tyto znaky nelze pokládat za náhodné. Klíčem k vysvětlení je zřejmě konstrukční vztah k parkánové zdi, která podle dochovaných partií probíhala v týlu bašty až do výšky úrovně podlahy 2. patra, tedy poněkud odlišně od severovýchodní bašty.³³⁾ Na severu je svislá spára mezi baštou a hradbou zřetelná již od dnešní úrovně terénu, ale na jihu vidíme v rozsahu přízemí stopy provázání. Je proto pravděpodobné, že stávající baště předcházela nějaká starší stavba, které byla v tomto místě druhotně využita. Nápadně tenká zeď bašty na jihu, která ani nedosahuje mocnosti parkánové hradby, tedy patrně využila části obvodové zdi své předchůdkyně, eventuálně opěrný pilíř (obr. 30–32).

Vnitřek bašty rozdělovaly trámové stropy na tři podlaží. Poslední z nich se nedochovalo v celé výšce a také při

Obr. 35: Hasištejn, celkový pohled do interiéru východní parkánové bašty. Dole koryto mezi dvěma střílnami v přízemí (2014).

hradbě se zdivo zřítilo. První patro je zřejmě oproti přízemí znatelně vyšší, i když původní úroveň podlahy přízemí kvůli vrstvě sutě neznáme. Stejně jako u bašty na severovýchodě, nasvědčují dochované kapsy vždy trojici silných stropních trámů severojižní orientace, které ve zdivu neležely zcela souběžně. Důvodem toho byla nut-

29) Je třeba upozornit, že při průzkumu a dokumentaci nebyly z důvodu ochrany původních detailů zdiva odkrývány jeho sutí pokryté partie. Na doplnění informací je zde třeba vyčkat až do chvíle těsně před eventuální konzervací zdiva v budoucnu.

30) Horní partie bašty jsou výrazně zasaženy rekonstrukcí z konce 19. století, zbytek záklenku otvoru ve 2. patře je ve stadiu těsně před zříčením.

31) Tato zeď, společná původní bráně a dodatečné baště, byla zejména ve své jižní části podstatně upravena i koncem 19. století.

32) Druhotná část lomového zdiva hradby obsahuje vodorovnou řadu konstrukčních otvorů a tesané kamenné prvky.

33) Velmi dobře lze výšku hradby sledovat v negativu na jižní straně obvodové zdi bašty (obr. 34 uprostřed).

Obr. 36: Hasištejn, detailní pohled na koryto v přízemí východní parkánové bašty (srov. obr. 31, 33 a 35; 2014).

Obr. 37: Hasištejn, detail střední střílny v 1. patře východní parkánové bašty, s šikmo osazeným trámek pro zaklesnutí ruční palné zbraně (2006).

nost vyhnout se staticky nejchoulostivějším místům nad segmentovými záklenky střílen, opět velmi podobných předešlé baště. V každém ze tří podlaží najdeme trojici zhruba pravidelně rozmístěných střílen, které se společně snaží alespoň přibližně vytvořit vějíř pokrývající palbou hradní předpolí. Utváření střílen je opět charakteristické ven klesajícími záklenky a stupňovitě řazenými překlady z kamenných placáků v užší části niky. Parapetní plochy nik jsou přibližně vodorovné, případně mírně ven skloněné (zejm. jižní střílna v přízemí). Nedůsledné bylo rovněž použití trámů pro utlumení zpětného rázu palné zbraně. V přízemí a v 1. patře se tento prvek uplatnil ve všech střílnách. Ve 2. patře nebylo možno existenci trámů pro vrstvy sutě ověřit v severní a jižní střílně, zatímco ve východní střílně trámek nejspíše nebyl. Střílny v přízemí mají relativně úzké (9–14 cm) a vysoké (61–76) průstřelnice. Trámy (hranol o straně cca 8 cm) jsou v nich osazeny těsně nad parapetní plochou, nebo o několik centimetrů

výš, v nejednotné vzdálenosti od ústí (od 35 do 90 cm). Střílny 1. patra jsou poněkud širší (18–25, výška 64–78 cm). Trámy jsou zde osazeny podobně jako v přízemí, ve vzdálenosti 30–50 cm od ústí. Pozoruhodné je přitom výrazně šikmé (v půdorysu) osazení trámku ve východní střílně; snad proto, aby umožnil snazší palbu k jihovýchodu, vzhledem k uvedené nejednotnosti však jde spíše jen o pouhou zednickou chybu. Průstřelnice na jižní a severní straně 2. patra odpovídaly svými rozměry zhruba předešlému podlaží (45×22, 68×24), ústí východní střílny však bylo podstatně větší – 82×46 cm (obr. 31, 34, 35, 37).

Velmi zvláštním detailem bašty je kamenné koryto, osazené v průběhu výstavby do zdi-

va mezi východní a jižní střílnou v přízemí a procházející celou masou zdi do exteriéru. Protože se niky těchto dvou střílen vzájemně dotýkaly (tvořily společnou hranu), muselo být koryto ve skutečnosti osazeno již do stěny niky východní střílny, čímž značně omezovalo nejen přístup k ní, ale také její využívání. Koryto na vnitřní straně vystupovalo asi 40 cm do interiéru podlaží a minimálně stejnou měrou vyčnívalo také navenek, zde se však evidentně ulomilo, a proto jeho původní zakončení a délku neznáme. Avšak vzhledem k tomu, že právě v těchto místech měla spodní část zdiva šikmý trnož, muselo být koryto znatelně delší, aby dosáhlo mimo patu zdiva (patrně proto se časem svou vahou ulomilo). Dochovaná délka koryta dnes tedy činí kolem 290 cm, výškový rozdíl mezi jeho konci 46 cm. Z pískovce vytesané koryto (lze předpokládat, že se skládá alespoň ze dvou kusů) má hranolový průřez, plochá ložná strana je 40,5 cm široká, vnější výška bočních stran 28,5 cm. Při tloušťce stěn 11–13 cm je tedy dno vnitřku koryta 18,5 cm široké, boční stěny 15,5 cm vysoké. Shora byl vnitřek koryta kryt jen v úseku procházejícím zdí (obr. 31, 32, 33, 36).

Pokud si dosavadní výzkum koryta vůbec povšiml, nezabýval se výkladem jeho smyslu.³⁴⁾ Možnost, že by sloužilo k odvodu srážkové vody, je zcela nepravděpodobná. Bašta byla na vnitřní straně uzavřená a odvádět tudíž vodu z parkánu nemělo smysl, protože to šlo zařídit mnohem jednodušším způsobem. Stejně je tomu se srážkovou vodou ze samotné bašty, neboť jednak byla nejspíše zastřešená, jednak rozdělená stropy; horní část bašty by i při absenci střechy měla odvod vody z úrovně posledního podlaží. Koryto navíc neústilo v úrovni dna interiéru bašty, ale v poloze značně vyvýšené (podlaha byla jistě níže než dnešní úroveň sutí), navíc výrazně přesahovalo líc zdiva. V úvahu tedy přichází pouze nějaké jiné využití, související s provozem přízemí bašty, dokonce lze říci, že s její výlučně fortifikační funkcí. Návrh interpretace toho-

34) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 57.

to ojedinělého prvku uvedeme níže, v rámci hodnocení celého fortifikačního systému.³⁵⁾

Jižně od bašty dál pokračuje asi 100 cm silná a místy víc než 2 m vysoká (nad dnešní úroveň parkánu) hradba až do míst jižně od věžového paláce. Původně zjevně končila nad hranou západního srázu hradního ostrohu. Vzhledem k prudkému skalnímu úbočí zde již nebylo zapotřebí žádné bašty. Strmost a členitost terénu, v němž parkánová hradba musela stát, si blízko bašty vynutila hned při stavbě zajímavé statické opatření – vylehčovací pasy s mezilehlým opěrným pilířem, zřejmě podobným tomu, jaký se částečně zachoval severně od bašty a jaký snad stál také v místě jižní návaznosti bašty, před její výstavbou (obr. 38). Nelze ostatně vyloučit, že před vznikem pozdějšího úseku hradby mezi baštou a věží byla parkánová hradba řešena podobným způsobem.³⁶⁾

Opevnění tzv. dolního hradu

Opevnění tohoto prostoru je dnes podstatně méně autentické než parkánová zeď na ostatních stranách hradu. Partie relativně málo dotčené zdi, ale s nepůvodní korunou, sestupuje v délce několika metrů po skále od pilíře

35) Tato bašta neposkytlá vhodný materiál pro dendrochronologický průzkum (srov. pozn. 16).

36) Velmi podobně je řešen úsek hradby městského opevnění v Žatci východně od bývalé střelnice (srov. V. Razím, Středověká pevnost Žatec, in: P. Holodňák – I. Ebelová edd., Žatec. Praha 2004, s. 167 až 184).

Obr. 38: Hasištejn, úsek vnějšího líce hradby jižně od východní parkánové bašty. Uprostřed kónický opěrný pilíř, po jeho stranách vynášecí oblouky – pravá část upravována (2014).

na západní straně věžového paláce a navazuje na obvodovou zeď velkého sklepa, založenou podstatně níž (obr. 10, vpravo dole). Zeď sklepa s dvěma řadami šterbinových okének nad sebou prošla rasantní novodobou úpravou a z hlediska případné fortifikační funkce k ní dnes nelze nic bližšího říci. Její horní část, přesahující úroveň plochy tzv. dolního hradu, je zcela přezděná. Podobně „nečitelná“ je dnes 2. brána se zaobleným severozápadním nárožím, bez portálu a dalších detailů, včetně autentičtější vyhlížející, ale relativně tenké východní boční zdi. Jen rámcově lze konstatovat, že brána nejspíše představovala půdorysně složitější objekt, vysunutý na samotnou hranu příkopu, patrně se strážnicí na západní straně.³⁷⁾ Podle přezdívků líce v západním sousedství portálu se zdá, že zde byla v minulosti řešena nějaká vážnější statická porucha, jejíž sanace degradovala původní funkci stavby (obr. 1, vpravo dole).

Východní boční zeď brány na spáru přilehla k úseku asi 60 cm silné hradby, která prudce stoupá po členitém skalním výběžku k parkánové hradbě. Tato zeď, uzavírající dolní hrad spolu s druhou branou na severní straně, je relativně autentická, přesto se však nevyhnu-la dílčím úpravám a především novodobé nadezdívce se stupňovitě upravenou korunou (obr. 1, uprostřed). Přijmout nelze tvrzení, že zeď je provázaná, tedy současná s parkánovou hrad-

Obr. 39: Hasištejn, vnější průčelí dnešní 1. brány, vlevo úsek zdi probíhající k torzu stavby nejasného účelu na valu – zcela vlevo (2014).

37) Jediným pramenem je dnes Heberův pláněk, využitý Sedláčkem (srov. obr. 4–6).

bou.³⁸⁾ Detailní prohlídka vnějšího líce parkánové hradby a příslušné partie této zdi prokazuje novodobé přezdívaní, které setřelo původní vztah konstrukcí. Nejspodnější partie líců obou zdí na jižní straně spíše nasvědčují tomu, že parkánová hradba je starší. K tomu je však třeba zdůraznit, že samotná parkánová hradba není jednotnou konstrukcí. Její vnější líc se dělí na dvě části. Patrně starší je obloukově probíhající partie, jež přiléhá k hradbě jádra hradu, a později vznikl odsud dál k severu pokračující úsek (k němuž přiléhá hradba dolního hradu), jehož líc má jinou strukturu (obr. 9, vlevo). Důvodem mohla být destrukce části hradby a její opětovné vybudování, čemuž by nasvědčovala také vzájemně odlišná mocnost obou úseků zdi, jak je zřejmé z parkánu (obloukový úsek je silnější, srov. obr. 5). Zhruba uprostřed délky severní zdi dolního hradu vidíme zvenku drobný obdélný otvor, který připomíná střílnu (obr. 1), jisté to však kvůli přezdění daného místa zevnitř není.³⁹⁾

První brána a opevnění valu

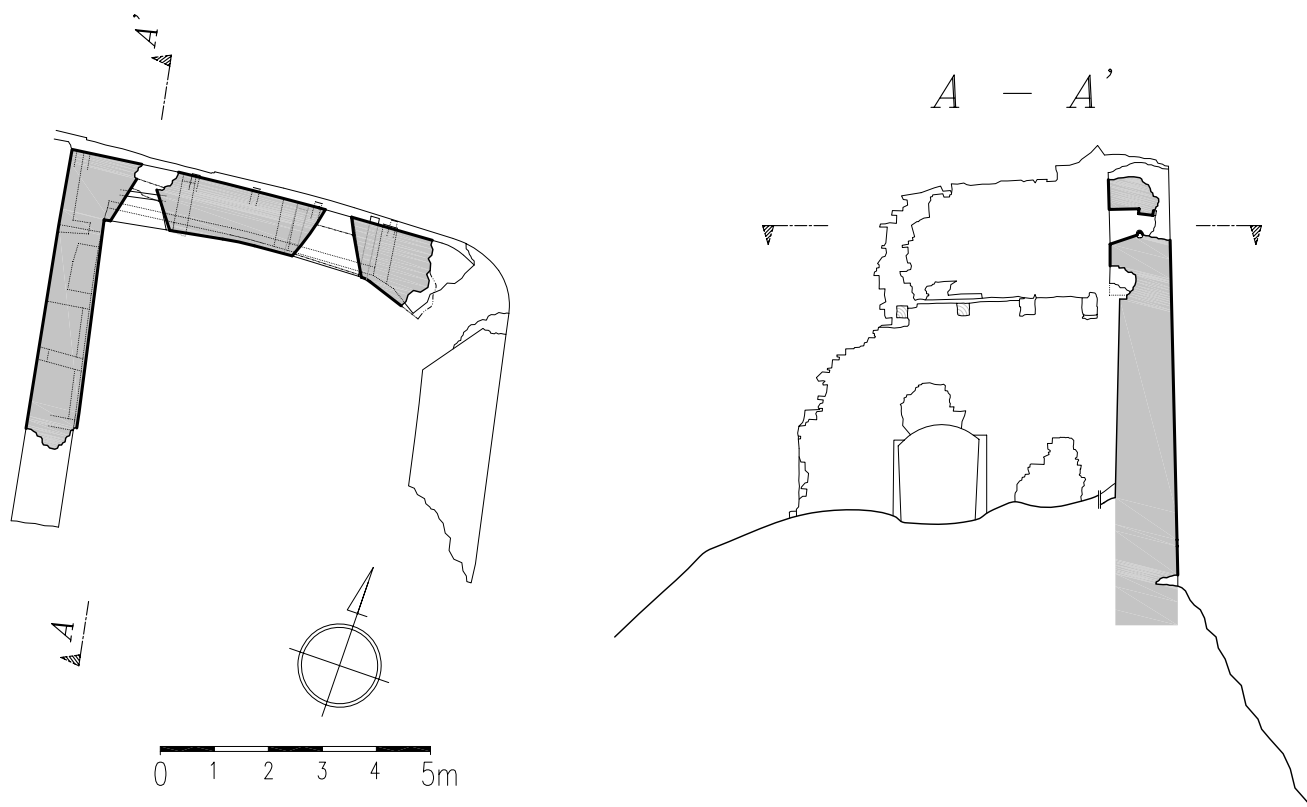
Val, jenž ze tří stran obklopuje hrad, nemá jednotné řešení. Na jihovýchodní straně se na jeho koruně dochovaly zbytky asi 1 m silné zdi z lomového kamene, patrně kladeného nasucho.⁴⁰⁾ Podstatně složitější je situace na severní straně, kde se val směrem k západu mění v širší plató. Přes ně v západní části přechází cesta mezi 1. a 2. branou, vymezená na západě proti svahu pozůstatky

Obr. 40: Hasištejn, torzo stavby nejasného účelu na severním valu (srov. obr. 39) v pohledu od severozápadu. Stav před nedávnou úpravou, při níž byl setřen detail návaznosti zdi běžící k 1. bráně (2006).

38) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 116.

39) Plánek zveřejněný R. Schmidtem (R. Schmidt, o. c. v pozn. 2, plánová příloha) znázorňuje v těchto místech dvě střílny (srov. obr. 5).

Obr. 41: Hasištejn, zaměření stavby na severní části valu. Půdorys 1. patra a svislý řez s pohledem k západu (zaměření M. Černý a kol., odborná spolupráce autor, 2006; k tisku připravili J. Marounek a J. Veselý).

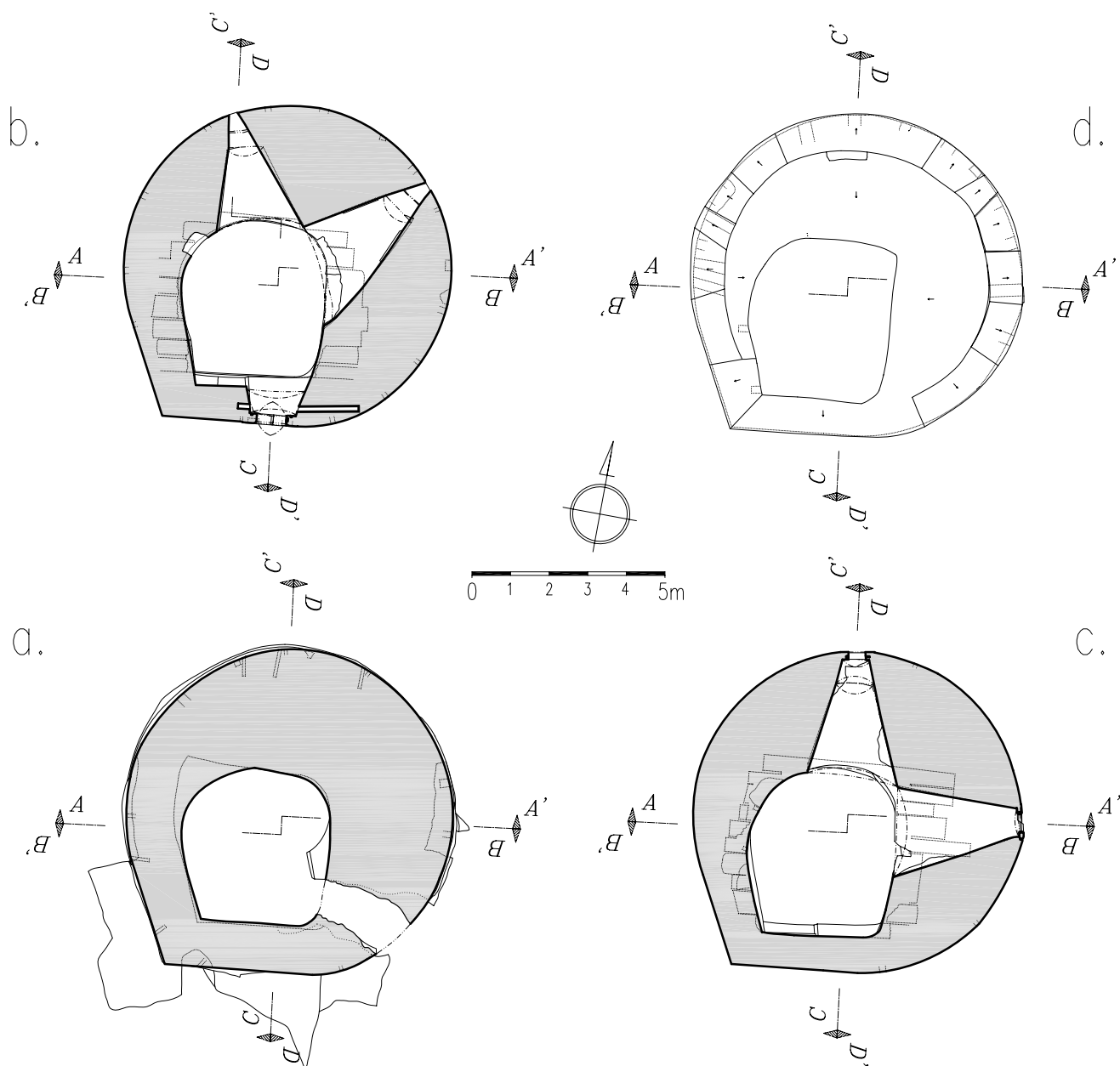
Obr. 42: Hasištejn, pohled na severní část valu z jádra hradu. Vpravo torzo stavby nejasného účelu se dvěma různými střílnami v patře, vlevo dnešní 1. brána. Šípkou vyznačena poloha věže předsunutého opevnění, která je dnes obklopená vzrostlými stromy (2014).

Obr. 43: Hasištejn, věž předsunutého opevnění od severovýchodu. V 1. patře střílna bez ostění, ve 2. patře dvě větší střílny s ostěním, složeným z druhotně použitých tesaných prvků. Nahoře otvory po zaniklých nosnících předsazeného ochozu (2014).

Obr. 44: Hasištejn, věž předsunutého opevnění od jihozápadu. Vlevo jediné nároží věže, v 1. patře původní vstup, vpravo dole novodobý průraz do přízemí (2008).

Obr. 45a: Hasištejn, zaměření věže předsunutého opevnění. Půdorys přízemí, 1., 2. a 3. patra (a, b, c, d). Středně šedou pozdně gotická fáze (zaměření M. Černý a kol., odborná spolupráce autor, 2006; k tisku připravili J. Marounek a J. Veselý).

tarasní zdi z lomového kamene (její návaznost na zdivo u obou bran je pro suť nejasná). Na východě se z platů po náspu sestupuje na dno příkopu. Samotný val na hraně vnějšího příkopu zde zastupuje rostlá skála (obr. 42). Na samém západním konci této bariéry stojí dnešní 1. brána, která má podobu dovnitř otevřené jednopatrové stavby pravoúhlého půdorysu, na jejíž vnější průčelí navazuje úsek hradby běžící směrem k východu. Tam asi po osmi metrech hradba končí, a dál se dochovalo již jen uměle upravené skalní žebro, s jehož využitím hradba dříve jistě pokračovala v uvedeném směru. Skácení jednoho z dochovaných kusů smrkového dřeva – nosníku lešení z vnějšího líce této hradby v sousedství brány – bylo dendrochronologicky datováno do letního období roku 1444.⁴¹⁾

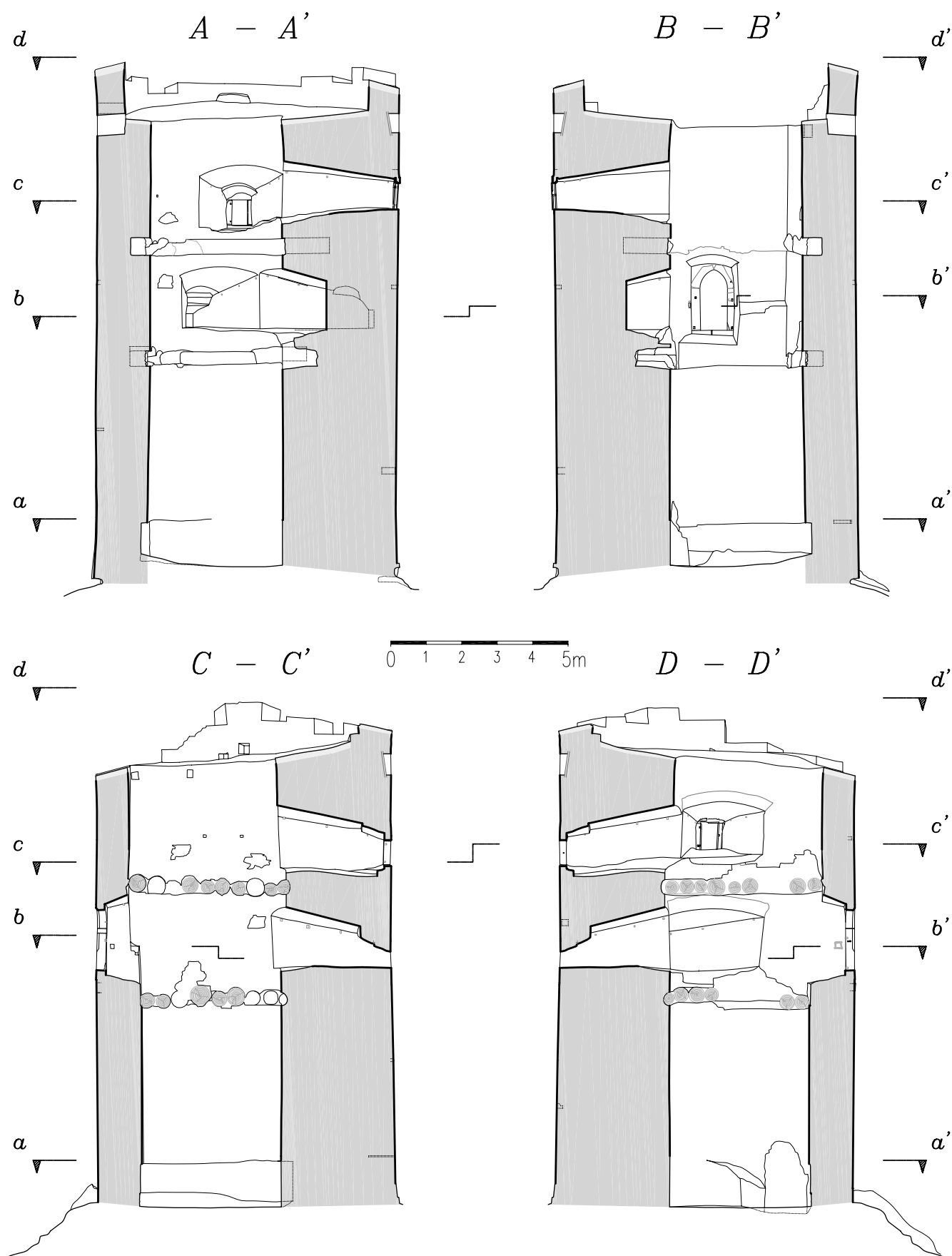
40) Val jako celek zasluhuje podrobnější průzkum. Podobná nasucho kladená zeď se dochovala na hradě Valdeku v Brdech.

41) Dendrochronologická analýza T. Kyncla z dubna 2012, za možnost zveřejnit výsledek děkuji K. Dernerovi a M. Sýkorovi z ÚAPP seve-

Po několika úpravách nemůžeme dnes jednoznačně rozhodnout, které všechny partie zdíva brány jsou středověké. Tvrdit to lze pouze o jižní polovině západní boční zdi a o jižní koncové části východní boční zdi, také zde se však projevují novodobé zásahy. Samotný vjezd od severu nemá původní ostění a jeho světlá šířka na obou stranách dosahuje až k bočním zdem. Překlad tvoří novodobé trámy, nad nimiž nemůže být starší zeď. Přijmout lze stěží samotnou představu, že by brána v této poloze nepředstupovala před sousední hradbu, jak je tomu dnes. Na vnějším průčelí také lze dobře rozeznat, že autentické zdivo uvedené hradby, charakteristické vodorovnými řadami otvorů po samonosném lešení, končí právě vlevo od vjezdu. Celá východní boční zeď brány je tedy kromě uvedené koncové části novodobá (obr. 39 a 42).⁴²⁾

rozápadních Čech v Mostě.

42) Chybnou interpretaci vývoje brány přináší SHP (D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 49), který uvažuje

Obr. 45b: Hasištejn, zaměření věže předsunutého opevnění. Svislé řezy. Středně šedou pozdně gotická fáze; světle šedou novodobé úpravy (zaměření M. Černý a kol., odborná spolupráce autor, 2006; k tisku připravili J. Marounek a J. Veselý).

Pozoruhodný je v této souvislosti Heberův, Sedláčkem akceptovaný plánek hradu, který 1. bránu znázorňuje jako hranolovou baštu předstupující do příkopu a funkci brány připisuje objektu stojícímu dále k východu, jemuž se teprve budeme věnovat (obr. 4). Plánek sice obsahuje mnoho nepřesností, ale přesto jej nelze brát zcela na lehkou váhu, zejména pokud jde o základní tvar půdorysu stavby a její vysunutí do příkopu. Předpokládáme, že brána zde nejspíše byla, ale její tehdy předstupující průčelí bylo natolik zničené, že tuto funkci na první pohled Heberovi nic neprozrazovalo. Upřesnění podoby a dispozice této stavby by snad přineslo podrobné zaměření, především však archeologický výzkum nebo nález dosud neznámých fotografických snímků z doby před rokem 1890.

Zmíněný úsek hradby navazující na východní straně na bránu je ve své horní části opět natolik upravovaný, že pochybnosti budí také tamější svislá šterbinová střílna. I přes úpravy je však tento otvor ve své podstatě spíše středověký, jak naznačují otvory po dřevěných nosnících, snad stropních trámecích, na vnitřním líci hradby (ve vztahu ke zdi jsou však sekundární). Podle odsazení na vnitřní straně zdíva je pravděpodobné, že ve skutečnosti nešlo jen o hradbu, ale zároveň o obvodovou zeď k bráně přiléhající budovy, jejíž ostatní části zanikly. Uvedená střílna by tak byla součástí 1. patra a ochoz probíhal teprve o podlaží výš (obr. 39).

Na konci zmíněného skalního žebra, ve vyvýšené poloze, stojí stavba o půdorysu cca 8,5×7,5 m. Na severní a západní straně dosahuje výšky 1. patra, na východní straně pouze výšky přízemí a jižní zeď zcela chybí. Jejím výrazným znakem je zaoblené severovýchodní nároží (obr. 5:4; 39–42). Dosavadní literatura stavbu pokládá za „věžovitě stavení“, baštu nebo dokonce dovnitř otevřenou bateriovou věž.⁴³⁾ Fortifikačnímu účelu skutečně nasvědčuje nejen poloha stavby, ale také dva střílnové otvory v 1. patře severní zdi, velmi podobné střílnám v baštách na východní straně parkánu. Východní z nich, podstatně větší (průstřelnice cca 62×50 cm), se nachází nízko nad podlahou, druhý znatelně výš. V něm se také dochoval nízko nad parapetní plochou (cca 50 cm od ústí) dřevěný trámek pro zaklesnutí palné zbraně. Další otvor tohoto určení byl podle reliktu severní paty záklenku snad také v uvedeném zaoblení, avšak v přízemí. Jeho původní tvar a velikost dnes nelze stanovit.⁴⁴⁾ Některé zatím nepovšimnuté skutečnosti nasvědčují tomu, že stavba původně měla odlišný půdorys, než se dosud soudilo. V interiéru přízemí je zřejmé, že severní zeď, dnes poněkud tenčí než v patře, byla původně mohutnější, nejspíše tak, jako 150 cm silná zeď východní. O to víc pak vyniká jen 80 cm mocnost západní zdi, kterou rozhodně nelze pokládat za zeď obvodovou. Tomu rovněž nasvědčuje směr uložení nosníků samonosného lešení, poloha ostění průchodu v této zdi na východní straně (špalety se rozevírají směrem k západu), stejně jako stopy pokračování severní zdi stavby dál k západu, donekdávna dobře patrné na západním průčelí stavby.⁴⁵⁾ Ona dovnitř otevřená bašta, jak byla dosud prezentována, je ve

skutečnosti jen částí větší stavby, která pokračovala směrem k 1. bráně (jak také prozrazuje zarovnění terénu do plochy), ale zároveň mohla být větší i směrem k jihu. Osazení stropních trámů přízemí v severní zdi (podle stop ve zdivu patrně roštová konstrukce) napovídá, že existovala také jižní obvodová zeď stavby; otevření směrem k hradu tedy nic nenasvědčuje.⁴⁶⁾ Výšku stavby stanovit nemůžeme, celkové rozměry i nepříliš velká mocnost zdiva však spíše evokují nižší, než věžovou budovu. Zaoblené nároží by mohlo naznačovat, že tudy skutečně napříč valem vedla nějaká komunikace, avšak uvažovat o tom, že by zde původně stála brána, je zřejmě neoprávněné. Stejně tak mohla střílna (?) v zaoblení sloužit palbě do míst, kudy se k hradu stáčela přístupová cesta.

Každopádně se ukazuje, že na severní straně valu byla spolu s branou komplikovanější zástavba, k níž však zatím nelze říci nic určitějšího. Jen hypoteticky bychom mohli uvažovat o ubikaci pro obránce hradu, uzpůsobené zároveň k aktivní obraně.⁴⁷⁾ Ani o valu jako celku nemůžeme tvrdit, že je dílem jedné doby a jednoho záměru. Lze předpokládat, že zde došlo ke změnám zejména poté, kdy byla zrušena brána na severovýchodě a přenesena na západní stranu hradu.

Věž předsunuté bašty

Poslední částí rozsáhlého hradního areálu, kterým se zde zabýváme, je věž předsunuté bašty. Tomuto komplikovanému opevnění jako celku, tvořenému kromě věže rozsáhlými terénními relikty, se věnuje jiný příspěvek v tomto čísle časopisu.⁴⁸⁾ Omezíme se na zdůraznění situace věže, která nestojí v čele, ale naopak v týlu areálu předsunutého opevnění, v místě, odkud terén znatelně klesá do tří stran, kromě severní. Podobně jako ostatním částem hradního fortifikačního systému, ani této věži se žádný z dosavadních autorů blíže nevěnoval (obr. 5:1; 43).⁴⁹⁾

Věž je vystavěna z lomového kamene, se zanedbatelným obsahem cihel. Její půdorys má průměr maximálně 9 m, výška mírně přesahuje 14 m. O věži se někdy píše jako o „břitové“. Toto označení však není výstižné, neboť tupouhlá hrana, kterou jinak takřka válcové těleso vytváří, není jako obvykle natočena vstříc předpokládanému útoku, ale naopak do týlu. „Břit“ tedy nemá fortifikační smysl, stavitel jím spíše řešil praktičtější možnost umístění stavby v terénu a zjednaní přístupu do 1. patra (obr. 44). Promyšlenost záměru se projevuje také v nápadně excentrickém umístění interiéru věže, jehož tvar přibližně odpovídá křivce vnějšího pláště. V jednotlivých patrech se tvar podle konkrétních potřeb poněkud liší, mocnost zdiva je však pokaždé nejnížší kolem půdorysného zalomení a nejvyšší – přibližně trojnásobná – na straně opačné, odkud se očekávala nepřátelská palba.

45) V poslední době došlo ke zkomolení, srov. pozn. 14 a 44.

46) Dendrochronologický průzkum pozůstatků stropních trámů nebyl úspěšný (srov. pozn. 16).

47) Podobnou funkci uvažujeme u vysunuté budovy na západní straně hradu Oseka – Rýzmburka (srov. V. Razím, Nad počátky hradů české šlechty, Archeologické rozhledy LVI, č. 1, 2004, s. 176–214).

48) J. Kypta – M. Sýkora, o. c. v pozn. 5.

49) Srov. též J. Varhaník, Břitové věže pozdního středověku v Čechách a na Moravě, Archaeologia historica 20, Brno 1995, s. 339–353, zejm. s. 342–343; D. Menclová, Vliv husitských válek na pozdně gotickou fortifikační architekturu, Umění IX, 1961, s. 433–471, zejm. s. 462.

o tom, že se v severním průchodu dochovaly náběžní římsy záklenku brány. Evidentně jde o novotvar.

43) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 49–50; D. Menclová II, o. c. v pozn. 6, s. 324; T. Durdík, 1999, o. c. v pozn. 2, s. 151.

44) Tato nálezořová situace byla opět bez průzkumu zkomolená, byl zde rekonstruován záklenek (srov. pozn. 14).

Obr. 46: Hasištejn, věž předsunutého opevnění, detail otvorů po zaniklých nosnících předsazeného ochozu na severozápadní straně (2013).

Vnitřek věže byl rozdělen do čtyř podlaží (obr. 45). Bez-mála 6 m vysoké přízemí, nejspíše skladovací funkce, bylo původně zcela temné, dnes je však zvenčí přístupné novodobým průrazem masou zdiva i podloží skály. Půdorys přízemního prostoru takřka přesně odpovídá 1. patru, ale v dolní části vytváří dvě zvláštní anomálie – výběžek do prostoru vedle průrazu a naopak výrazné ustoupení části líce zdiva na opačné straně. Soudíme, že tyto anomálie nejspíše vznikly jako důsledek novodobého zpřístupnění, kdy bylo nutno zarovnat a zároveň odstranit část skalního výchozu, jenž tu při stavbě věže zůstal a byl zřejmě jen přisekán do potřebného tvaru.⁵⁰⁾ Do 1. patra se vstupovalo intaktně dochovaným lomeným portálekem z chráněné strany směrem od hradu. Způsob jeho sestavení z jednotlivých částí, nedůsledné uplatnění okosů vnější hrany i nadbytečné množství otvorů pro skoby dveří na vnitřní straně naznačují, že portálek byl využit druhotně. Stoupa-lo se k němu nejspíše jen pomocí volného žebříku, který se opíral o podlažku, nesenou dvěma kamennými krakorci. Jejich konce se dochovaly ve zdivu. Portálek se zavíral pouze jedno-křídlovými dveřmi, zajišťovanými zevnitř závorou, jež se zasouva-la do prkny vyložené pochvy ve špaletě (obr. 44 a 48).⁵¹⁾

První patro bylo 270 cm vysoké. Podlahu i strop tvořily těsně vedle sebe kladené neopracované kmeny z jehličnatých stromů, jejichž průměr dosahoval kolem 45 cm (obr. 47). Jak lze zjistit v místech, kde se konce

Obr. 47: Hasištejn, věž předsunutého opevnění, detail zbytků kmenů, které tvořily podlahy 1. a 2. patra (2006).

kmenů nedochovaly, zasahovaly kulatiny různou měrou do hloubky zdiva (rozpětí cca 50–20 cm). Obě vrstvy dřev byly kladeny shodně ve směru východ–západ. Vzhledem k tvaru, nejednotnému průměru i rovině osazení těchto prvků musela na nich ležet silná, vyrovnávací vrstva

Obr. 48: Hasištejn, věž předsunutého opevnění, detail vstupu do 1. patra v pohledu z interiéru (2006).

50) J. Varhaník, o. c. v pozn. 49, s. 343, uvažuje o pozůstatku starší stavby nebo změně plánu při výstavbě věže.

51) J. Varhaník, *tamtéž*, s. 343 a 346, uvádí, že portálek byl vybaven „zařízením“, které umožňovalo zavírání zvenčí. Nic takového však neexistuje (autor se přitom odvolává na R. Schmidta, o. c. v pozn. 2, s. 11, který však takovouto informaci neuvádí).

Obr. 49: Hasištejn, věž předsunutého opevnění, čtyři palebné komory v 1. a 2. patře a zbytky stopních konstrukcí (2006).

Obr. 50: Hasištejn, věž předsunutého opevnění, detail jedné z palebných komor 2. patra, s poškozenou parapetní plochou. V patě záklenku drobné otvory po dřevěných kuličkách, na nichž bylo založeno bednění (2006).

Obr. 51: Hasištejn, věž předsunutého opevnění, detail interiéru horního podlaží s otvorem po nosníku ochozu (vpravo) a otvorem nejasného účelu v poněkud nižší úrovni. Plocha podlahy ústupku byla při opravě koncem 19. století pokryta betonovou krustou (2006).

mazanice, stopy samotné podlahy se však nedochovaly. Mohutnost jednotlivých dřevěných prvků a jejich počet nasvědčují snaze stavitele zajistit co největší nosnost podlah, kterou však musely částečně oslabovat otvory pro spojovací žebříky (event. dřevěná schodiště) mezi jednotlivými podlažími. Zůstává otázkou, zda s cílem co nejvýhodněji upevnit žebřík z 1. patra do přízemí souvisí také skutečnost, že několik kuláčů podlahy 1. patra na jižní straně bylo uloženo asi o 20 cm níže než kuláče na straně severní (obr. 45b:D–D'). Kromě vchodu bylo 1. patro vybaveno dvěma rozměrnými komorami pro palné zbraně, které mířily zhruba k severu a severovýchodu (obr. 49). Podobně jako v parkánových baštách se špalety komor plynule sbíhají k vnějšímu ústí, jež tvoří poměrně úzký obdélný otvor bez tesaného ostění (výška 44 a 50, šířka 21 a 29 cm). Segmentově zaklenuté špalety, při interiéru věže kolem 150 cm vysoké a cca 230–250 cm široké, směrem ven klesají a blízko ústí je nahrazují překlady z kamenných placáků. Parapetní plochy jsou přibližně vodorovné, pokryté maltovou mazaninou s menším obsahem plochých kamenů. Ve východní z nik se v mazanině těsně při špaletách (souběžně s nimi) nacházejí asi 4 cm silná prkna z měkkého

dřevo, nejasného účelu.⁵²⁾ V obou střílnách evidentně nebyly uplatněny trámky pro zaklesnutí palné zbraně. Parapety nik byly poněkud vyvýšeny nad úroveň podlahy, stejně jako nika vchodu, vedle níž je vodorovný, snad odkládací ústupek v lici zdiva.

Dvojice velmi podobně utvářených, ale znatelně širších palebných komor zcela ovládá také vzhled interiéru 2. patra. Rovněž střelci tohoto podlaží měli co nejučinněji přispívat k vějířovité palbě do severního a východního předpolí věže, proto byly střílny umístěny na poněkud odlišných osách než v 1. patře. Komory střílen zde mají stejnou formu, ale parapetní plochy jsou více poškozené.⁵³⁾ Odlišné je však provedení samotných průstřelnic, jež mají ostění sestavená z tesaných pískovcových kusů (obr. 50). Severní z ostění je zcela bez profilace a vymezuje značně velký otvor 74 (výška) × 44 cm. Levá stojka vykazuje dva drobné hranolové otvory nad sebou pro závěsy okenice, na protější stojce je však jediný takový otvor v kolmé poloze. To nasvědčuje druhotnému uplatnění tesaných kusů pro střílnu, která se ve skutečnosti neuzavírala. Na ostění druhé ze střílen je sekundární využití ještě markantnější. Otvor rozměrů 80×46 cm vymezují kusy s různou profilací, jež původně nepatřily ani ostění jednoho typu (obr. 43). Také ve střílnách 2. patra nenacházíme stopy upevnění palné zbraně.

Nad zhruba 320 cm vysokým 2. patrem se dochovaly zbylé části horního podlaží, které na vnějším obvodu ohraničuje jen asi 80 cm silná zeď. U paty této zdi nenalézáme jednoznačné stopy zastropení 2. patra. Patrně jím není ojedinělý otvor (cca 30×20 cm) na jihozápadní straně. Tyto stopy mohly stěží zmizet i přes výrazné rekonstrukční zásahy v 19. století, kdy koruny zdiva byly schodovitě zarovnány, účelově zkoseny kvůli odtoku vody a pokryty betonovou krustou. Proto je pravděpodobné, že zde strop nebyl. Zjevně původní je systém velkých, na výšku situovaných hranolových otvorů (výška cca 55–60 cm), vzájemně vzdálených kolem 100 cm, které se zachovaly na větší části obvodu věže ve výšce odpovídající rozhraní mezi 2. a 3. patrem (obr. 46). Otvory, zasahující asi 75 cm do hloubky zdiva, chybí jen v jižní části obvodu věže, kde však zeď 3. patra zanikla spolu s částí zdiva patra druhého. Proto je pravděpodobné, že byly rozmístěny na celém obvodu stavby. Nepochybně jde o otvory po dřevěných nosnících ven vyloženého ochozu, na nějž byl přístup z 3. patra. Úprava torzálně dochované obvodové zdi tohoto podlaží koncem 19. století rovněž znemožňuje rozhodnout, zda se v ní dochovaly alespoň fragmenty nějakých původních, osvětlovacích či střeleckých otvorů, jež můžeme předpokládat. Vzhledem k pravděpodobné absenci stop po podlaze horního patra i příslušných chrličů pro srážkovou vodu předpokládáme, že střešní konstrukce věže byla nesená obvodovou zdí tohoto podlaží a přecházela v zastřešení předsazeného ochozu (obr. 45, 46 a 51).

Dendrochronologický průzkum dochovaných zbytků podlahových kuláčů (jedle, smrk) a pochvy pro závoru

52) Jen spekulovat bychom mohli o možnosti, že zde prkna byla osazena v souvislosti s upevněním palné zbraně.

53) Pozoruhodný detail představují u všech čtyř komor drobné mělké otvory v patách jejich záklenků (srov. zaměření na obr. 45b a obr. 50). Zjevně zde byly osazeny dřevěné špalíčky, na nichž zedníci založili bednění kleneb. Systém špalíčků se neuplatňuje v parkánových baštách ani na jiných stavbách hradu.

dveří vstupu v 1. patře (jehličnan) nebyl úspěšný. Statistické parametry nejlépe hodnocené synchronní pozice, datující podkorní letokruh jednoho z kmenů (85 letokruhů) do roku 1496, nedosahují zvolené míry spolehlivosti. Data lze proto považovat pouze za hypotézu.⁵⁴⁾

ZHODNOCENÍ

Nové poznatky a dokumentace, jež zde prezentujeme, nerozšiřují pouze naše vědomosti o jednotlivých částech, respektive stavbách Hasištejna, ale poskytují také zajímavou látku k obecnějším otázkám vývoje hradů a středověkých fortifikací.

Začneme problematikou typologie hradních dispozic. V rámci svých odlišných přístupů zařadila D. Menclová jádro Hasištejna do skupiny hradů, jež se vyznačují *dynamicou dispozicí*, naproti tomu T. Durdík mezi *bergfritové dispozice*. Zatímco první z těchto pohledů akcentuje především výtvarné působení formy hradu jako celku, druhý zdůrazňuje přítomnost typického prvku – bergfritu. Druhé z těchto hodnocení zároveň upozorňuje, že v případě Hasištejna nebyl v zadní části dispozice vybudován sálový, ale věžovitý palác. Podobně jako SHP, srovnává T. Durdík tento hrad s Kokořínem, který má stejný typ paláce a kde bergfrit rovněž nechrání bránu, jejíž umístění souvisí s polohou předhradí.⁵⁵⁾ O souvislosti Hasištejna s vývojovými tendencemi hradních dispozic v prostoru a času však ani jedna z těchto typologických koncepcí nic neprozrazuje. Na základě nových poznatků o Hasištejně si naopak znovu připomínáme, jak jsou tato typologická schémata křehká, neboť velmi často vycházejí spíše z úvah, než z dostatečného, reprezentativního počtu skutečných důkazů. Nejde jen o to, že brána jádra Hasištejna byla podle všeho původně na jiném místě, než se dosud bez pochybností přijímalo. Především se nám zde připomíná riziko, které si uvědomujeme například na hradě Rýzmburku (Oseku). Tam můžeme – jako donedávna – buď mechanicky předpokládat, že celý rozlehlý areál vznikl již v počáteční fázi existence hradu, nebo připustíme možnost, že se zástavba rozvíjela i navzdory terénem danému rozsáhlému stavebnímu postupně, včetně toho, že některé části zástavby již záhy zanikly a byly nahrazeny jinými.⁵⁶⁾ Podobně na Hasištejně dnes musíme počítat s tím, že charakteristická dispozice tvořená obvodovou hradbou, bergfitem v čele, věžovým palácem na konci ostrohu a kaplí, dosud spojovaná se samotnými počátky existence hradu, vznikla teprve následně, po předchozím období, které je indikováno relativně větším stářím jižního paláce.

Je třeba zdůraznit, že o dějinách hradu nevíme až do poloviny 14. století vůbec nic. Právě jen dispozice jádra, obsahující samostatnou kapli, datování založené na stylové analýze této kaple a doklad o tom, že Hasištejn je zmíněn v nepřijatém královském zákoníku *Maestas Carolina* jako podmíněně zcizitelný zeměpanský hrad, vedl k závě-

54) Srov. pozn. 16.

55) D. Menclová I, o. c. v pozn. 6; T. Durdík – P. Bolina, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 106.

56) V. Razím, o. c. v pozn. 47; naposled I. Lehký, Malý „Obří hrad“ Rýzmburk, in: J. Kuljavceva Hlavová – O. Kotyza – M. Sýkora edd., o. c. v pozn. 2, s. 149–203; srov. též V. Razím, Ke stavu a potřebám výzkumu středověkých fortifikací v ČR, in: *Sborník 11*, 2013, s. 130–136.

ru, že jeho stavebníkem byl král Václav II. nebo Jan Lucemburský, zároveň s možností, že stavebník byl ve skutečnosti zástupce šlechty, který Hasištejn přijal od krále v léno. Již k roku 1348 je totiž Hasištejn v držení Fridricha ze Šumburka, a sídlem jeho potomků zůstal bezmála do vypuknutí husitských válek.⁵⁷⁾ Jak již bylo v literatuře dostatečně zdůrazněno, nejvýznamnějšími šlechtickými vlastníky levobřeží Ohře byli již ve 13. století páni z Oseka (Rýzmburka) – Hrabšici, s nimiž byli Šumburkové, prosazující se v okolí Kadaně, spřízněni. Připomeňme hypotézu, kterou předložil T. Velímský, že doba vzniku Hasištejna může být oproti dosavadním představám starší, spojená právě s někdejšími Hrabšici.⁵⁸⁾ Vyloučit možnost vzniku hradu již ve 13. století, předtím, než na Hrabšice dopadl konfiskační akt Přemysla Otakara II. z roku 1276, nemůžeme. Podobných hypotéz vycházejících z indicií staršího původu věžového paláce by jistě mohlo být víc, dál se však nedostaneme. Pro výzkum hradů se na tomto příkladu především připomíná, že pevnost mnoha opor může být ve skutečnosti jen zdánlivá.

Ve stejné souvislosti je z metodického pohledu pozoruhodné také již zmíněné srovnání dispozice hradu Hasištejna se zeměpisně relativně blízkým Bečovem nad Teplou.⁵⁹⁾ Spíše než dnešní stav, naznačuje celkové uspořádání středověké dispozice tohoto hradu plán z roku 1659, na němž obvodová hradba nabíhá na oblouk kolem čelního válcového bergfritu a brána se nachází na boku pod touto věží, tedy v podobném místě, kde dnes předpokládáme bránu na Hasištejně. Při hradbě za bergfritem, z něž se dochovala jen nedatovaná spodní část, identifikoval poslední průzkum palác (jádro tzv. Pluhovských domů) z doby před polovinou 14. století, starší původ však nelze vyloučit. V zadní části dispozice byl vystavěn v 50. letech téhož století věžový palác, po němž zcela bezprostředně následoval velký hranolový donjon v sousedství. Zatímco k datování donjonu přispěla celá sada dendrochronologických odběrů, z obytné věže, brzy přeměněné na kapli, posloužil k uvedenému závěru průzkumu jediný trám, konkrétně z úrovně předělu mezi poměrně vysokým přízemím a 1. patrem.⁶⁰⁾ Na místě je proto otázka, zda tento trám skutečně datuje celou stavbu, nebo jen její jednu vývojovou fázi, zda obytná věž není ve skutečnosti starší. I když je hrad poprvé v pramenech zmíněn až k roku 1341, osídlení v jeho prostoru je archeologicky doloženo již pro 13. století. Majetkově je hrad ve 14. století spojen s pány z Oseka, jako zakladatelé však doložení nejsou.⁶¹⁾ Podobně jako o Hasištejně tedy nemůžeme ani o Bečově prohlásit, že dostatečně známe historické souvislosti vzniku a stavební vývoj v raném období existence hradu. Při nedostatku spolehlivých dat lze tyto hrady navzájem srovnávat jen hypoteticky, byť ve skutečnosti mohly mít naopak více společného, než se dnes zdá.

57) O. Kotyza – M. Sýkora, o. c. v pozn. 10, s. 131.

58) T. Velímský, o. c. v pozn. 3.

59) J. Varhaník, Krypta v kapli hradu Bečova?, in: Dějiny staveb 2004, Plzeň 2004, s. 109–114; F. Záruba, o. c. v pozn. 2; naproti tomu srovnání s Kokořínem při bližším posouzení značně pokulhává vzhledem ke specifickému terénní konfiguraci.

60) J. Anderle – J. Kyncl, Vývoj horního hradu v Bečově nad Teplou, Průzkumy památek IX, č. 2, 2002, s. 75–108; J. Anderle, Tzv. Pluhovské domy v jádru hradu Bečov nad Teplou, Průzkumy památek XIV, č. 1, 2007, s. 3–25.

61) Tamtéž.

Díky dendrochronologickému a uměnovědnému datování lze dnes pokládat za prokázané, že hradní jádro Hasištejna s obvodovou hradbou, válcovou věží, kaplí a s využitím staršího paláce, který byl zároveň přestaven (případně ještě s dalšími stavbami), pochází někdy ze závěru 1. třetiny 14. století. Měl-li hrad této podoby předchůdce, je velmi pravděpodobné, že se svou zástavbou neomezoval jen na jižní skalisko, kde stojí palác, a jeho nejbližší okolí. Konfigurace terénu si patrně vynutila zajistit alespoň nějakým způsobem také vyvýšeninu, kde dnes stojí bergfrit. Lze proto opustit myšlenku, že hradní jádro dochované dispozice vystavěl král Václav II., a naopak se přiklonit k druhému z dosavadních názorů, podle něž byli stavebníky páni ze Šumburka, kteří v té době již měli na Kadaňsku významné společenské a mocenské postavení, jistě se opírající o hospodářské výhody rudonosné oblasti.⁶²⁾ Pravděpodobnost lenního závazku ke králi a citaci Hasištejna v *Maestas Carolina* jsme již zmínili, naproti tomu není pravděpodobné, že by budovatelem hradu byl sám král, jehož pokladna neustále zela prázdnotou. Pokud jde o stavbu samotnou, z uvedené etapy má vedle kaple detailnější vypovídací schopnost jen bergfrit. Evidentně nešlo o žádné nadstandardní dílo, i když důležité stopy mohly být setřeny pozdějšími úpravami. Větší prostornost interiéru 2. patra (průměr 3,5 m) umožňuje úvahu o určitém uzpůsobení k delšímu pobytu posádky, o případném krbu a záchodu však nic nevíme, chybí také přímé osvětlení. Záchod mohl být o patro výš, stěží však byl k danému účelu využíván zmíněný prevet v hradbě u paty věže.⁶³⁾ Věž nejspíše vrcholila pouze cimbuřím, výše uvedenou eventualitu dřevěného předloženého ochozu nelze zatím prokázat. Stejně tak neznáme způsob zastřešení, stopy chrličů v úrovni podlahy posledního podlaží jsme však nezaznamenali. Ojedinelou úpravu horního patra věže s okénky lze jen rámcově datovat do doby kolem roku 1500.

Velká věž byla výraznou dominantou hradu se silným symbolickým obsahem a zároveň střežila původní bránu, kterou je třeba předpokládat při severovýchodním tupouhlém zlomu obvodové hradby jádra. Dnešní stav dané partie hradby neumožňuje bližší posouzení přesného umístění a formy brány, a totéž platí také pro představu o trase přístupové cesty; příkop, val i průchod v parkánové hradbě mohly později doznat různých změn. Poměrně vzácná je původní branka do parkánu, která byla vzhledem k jeho délce velmi potřebná. Systémovému posouzení však brání dosavadní malý badatelský zájem o tyto prvky středověkých fortifikací.

Samotnou branku lze pokládat za indicii zřízení parkánu již zároveň s výstavbou hlavní hradby jádra. Jinak je tomu však s dochovanou parkánovou hradbou. Dosavadní literatura takřka jednotně pokládá její vznik za reakci na dobývání Hasištejna českým královským vojskem roku 1418. Přitom se však opírá pouze o již tradiční předpoklad, že „se parkánové věže u nás objevují prakticky teprve v důsledku vojenských zkušeností z obléhání za husitské

62) K tomu D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 4, tam cit. F. Bernau, o. c. v pozn. 2.

63) Příklad prevetu v obvodové hradbě představuje hrad Michalovice, srov. V. Razím – A. Nachtmannová, Hrad Michalovice, Památky středních Čech 19, č. 2, 2005, s. 1–57.

revoluce a z dřívějších desetiletí je zatím neznáme.⁶⁴⁾ Tato představa je však velmi schematická, nevycházející z odpovídajícího rozboru většího množství dochovaných staveb. Na tomto místě se nemůžeme danému tématu blíže věnovat, je však třeba zdůraznit, že mnoho parkánových opevnění s předstupujícími baštami či věžemi nelze spolehlivě datovat, a proto nemůžeme vyloučit existenci starších staveb této koncepce. Pro Hasištejn je nejdůležitější skutečnost, že půdorysně mělkou oblou věž na východní straně parkánu nelze spojovat s obranou proti palným zbraním. I když nevíme, jaké obléhací a dobývací prostředky byly v roce 1418 použity, lze právem očekávat, že opevnění stavěné následně, na počátku husitských válek, by nebylo tak zcela konzervativní, jak ukazují dochované části (o podobě brány nelze z tohoto hlediska nic říci). K tomu je třeba vzít na vědomí, že hlavní hradba neměla žádné flankovací prvky, proto parkánová zeď mohla kompenzovat především tento stav. Podstatná je absence střílen v dolní úrovni hradby i věže.⁶⁵⁾ Tím se parkánová zeď také liší od severní části hradby tzv. dolního hradu, která střilny patrně měla. Soudíme proto, že parkánová hradba s oblou baštou a branou vznikla spíše již v průběhu 14. století, eventuálně někdy kolem roku 1400.

Největší pozornost právem poutá následná vývojová fáze fortifikačního zabezpečení hradu, jejíž součástí bylo zrušení bran hlavní a parkánové hradby na severovýchodě.⁶⁶⁾ Velmi intaktní dochování dvou velkých bašt poskytuje výjimečnou možnost srovnání. Pokud se uvažuje o reakci na vývoj válečného umění a techniky doby husitské, představují tuto reakci právě teprve tyto dvě stavby, který přinesly výraznou modernizaci předešlého stavu. Obě jsou orientovány zejména k východu až severovýchodu, odkud byl hrad nejvíce ohrožen konfigurací terénu a vedením přístupové cesty z údolí. Spojením s bývalou parkánovou branou představovala severovýchodní bašta mimořádně velkou stavbu, jejíž vizuální účinek se doplňoval s uzpůsobením pro využití značného palebného potenciálu. Kromě dochovaných střílen musíme počítat ještě s možností zaniklého ochozu či podstřešního patra, určeného nejspíše pro ruční palné zbraně. V úvahách o druhu zbraní, pro něž byly určeny střilny v přízemí a 1. patře, je třeba docenit několik vlastností stavby. Mimořádně mohutné stropní trámy nasvědčují požadavku na velkou nosnost. Dřevěné trámy při ústí střílen, zpravidla spojované se snahou umožnit ztlumení zpětného rázu ruční palné zbraně (tzv. hákovnice) při výstřelu, bývají umístěny několik centimetrů nad parapetní plochou střilny, v dané baště jsou však uloženy těsně nad touto plochou. Na místě je proto otázka, zda střilny nebyly určeny těžší, nikoliv ruční zbraní, přičemž trámek by nesloužil k zaklesnutí háku na hlavni, ale k uchycení jednoduché lafety. Tomu by mohla nasvědčovat také značná vzdálenost trámku od ústí střilny. Náhodou pak také zřejmě není, že v největší a nejprostornější střílně, mířící v 1. patře k východu, trámek nebyl. Patrně zde měla stát velká zbraň – dělo, jejíž lafeta byla upevněná nezávisle na stavbě (snad na kolech) (obr. 27).

64) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 117. Srov. též D. Menclová 1969, o. c. v pozn. 6, s. 8; T. Durdík 1999, o. c. v pozn. 2, s. 150–151.

65) Původ zmíněné event. střilny západně od bývalé parkánové brány je bez možnosti podrobného průzkumu nejasný.

Pozoruhodné diferenciaci podle druhu palných zbraní nasvědčují střilny také v druhé, jižní z velkých bašt, která svými palebnými stanovišti (nepočítaje v to předpokládané zaniklé podstřeší) představovala zásadní prvek obrany hradu. Příčné trámy jsou zde však osazeny s většími rozdíly, proto u některých z nich, zejména v přízemí, můžeme uvažovat spíše o určení pro ruční zbraně. Zároveň však může jít o určitou nedbalost v provedení, která zkreslila záměr a částečně také snížila hodnotu díla. Napovídá tomu šikmo osazený trámek v osově střílně 1. patra, nevýhodné uložení konců stropních trámů přízemí ve vztahu k záklenkům palebných nik, ale snad také celkově nepravidelný tvar tělesa bašty. Velká východní střilna ve 2. patře, bez příčného trámku, byla opět nejspíše určena pro velkou zbraň. Zatímco lehčí zbraně kontrolovaly palbou zónu příkopu a valu, těžší zbraně, v obou baštách mířící k východu, měly nejspíše ohrožovat vzdálenější přístupovou cestu a její okolí.

Zřetelnější je rozlišení formy střílen a jejich nik podle určení pro druh palné zbraně ve stavbě na severní části valu; celkově větší střilna, jejíž parapet se nacházel nízko nad podlahou 1. patra, byla jistě určena pro těžší lafetovanou zbraň, kdežto menší střilnu, výrazně vyvýšenou nad podlahu, měl využívat stojící střelec s lehčí zbraní, jejíž pažba (event. menší lafeta) se opírala o příčný trámek. Při budoucím stavebním zajištění střilny bude třeba ověřit, jak vysoko nad parapetem trámek probíhal (obr. 41).

Pokud zdůrazňujeme, že parkánové opevnění Hasištejna představuje jeden z nejlépe dochovaných příkladů svého druhu, je tomu tak také právě pro znaky určení jednotlivých střílen pro různé „těžké“ palné zbraně. Jak už bylo vícekrát uvedeno, této důležité otázce nebyla v dosavadním výzkumu věnována systematická pozornost, proto jsme stále ve stadiu vyhledávání a sběru vhodných příkladů staveb, které by prostřednictvím konkrétního řešení svých střílen přispěly k osvětlení vývoje palných zbraní v pozdním středověku.⁶⁷⁾ Přitom je samozřejmě zásadní možnost co nejpresnějšího datování. Předně je třeba kriticky posoudit dosavadní pokusy. D. Menclová opakovaně prezentovala názor, ovšem nijak blíže nezduvodněný, že stavebníkem celé pozdně gotické fortifikace hradu byl Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v době těsně kolem roku 1500.⁶⁸⁾ Autoři SHP a T. Durdík uvažují o poslední třetině či čtvrtině 15. století, s vyvrcholením kolem 1500.⁶⁹⁾ D. Menclová se však zároveň pozastavuje nad tím, že pan Bohuslav (1461 či 1462–1510), který v mládí studoval v italské Boloni a Ferraře a téměř po celý život cestoval po střední, západní a jižní Evropě i dalších oblastech Středomoří,⁷⁰⁾ nepozval na svůj hrad, kde se trvale usadil až na poslední desetiletí před smrtí, nějakého italského,

66) Nelze však vyloučit, že na místě původní brány jádra byla ponechána branka do parkánu.

67) Podrobněji k tomu, s přehledem konkrétních příkladů, srov.: V. Razím, Hradební věž za domem čp. 361 ve Znojmě. K problematice palných zbraní v pozdně gotických fortifikacích, *Průzkumy památek* XVII, 2010, č. 1, 43–66, zejm. s. 55–64, a tam cit. literatura.

68) D. Menclová, o. c. v pozn. 49; *Táž* 1969, 1974, 1976, o. c. v pozn. 6.

69) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7; T. Durdík 1999, o. c. v pozn. 2.

70) Přehledně srov.: I. Kyzourová ed., *Báseň o králi, Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v zrcadle jagellonské doby*. Katalog výstavy. Praha 2007; též J. Kuthan, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců* I. Král a šlechta. Praha 2010, s. 395–397.

moderního stavitele. Přitom připomíná tehdy budované fortifikace Pernštejnů, Švihovských z Rýzmburka či Trčků, které reprezentují nové, pokrokové trendy na prahu renesančního období.⁷¹⁾ K tomu bychom mohli oprávněně přidat Bohuslavovu mimořádnou sečtělou (byl také majitelem rozsáhlé knihovny) a zájem o architekturu i její estetické kvality, stejně jako možný vliv cestovatelské aktivity Bohuslavova nejstaršího bratra Jana, který počátkem 90. let 15. století vykonal cestu do Jeruzaléma a na ní věnoval pozornost fortifikačním stavbám, zejména rozestavěným hradbám města Rhodos, které dokonce stručně popsal.⁷²⁾ Jan snad na hradě trvale nesídlil (1493 je však uveden „seděním na Hasištejně“⁷³⁾), ale i po rozdělení rodového majetku roku 1490 zřejmě zůstal jeho spoluvlastníkem. Teprve při bližším pohledu na hasištejnské opevnění můžeme k uvedeným pochybnostem připojit ještě další, vycházející z jeho konkrétní stavební podoby. Pokud bychom uvažovali o dosud přijímaném datování, je nápadná absence detailů obvyklých pro tuto dobu, zejména oboustranně špaletovaných a různých tvarových typů střílů, které se na řadě fortifikačních staveb v širokém regionu hojně vyskytují.⁷⁴⁾ Vzhledem k osobnosti Bohuslava Hasištejnského, eventuálně také jeho bratra Jana, lze tuto skutečnost stěží přehlédnout.

Musíme se proto zabývat možností vzniku zkoumaného opevnění v dřívějším období. Významnou oporou by se mohl stát dendrochronologický průzkum, ten byl však v případě obou parkánových bašt neúspěšný. Jediné datum se podařilo získat ze zdi vedle dnešní 1. brány.⁷⁵⁾ Musíme však být velmi opatrní v úvahách, zda lze do doby nedlouho po roce 1444 datovat tuto partii opevnění ve větším rozsahu, nemluvě o baštách parkánu. Avšak i přes tato rizika spojená s datem získaným z jediného exempláře dřeva je velmi pravděpodobné, že hradba bez přerušení probíhala od brány s využitím skalního žebra a tvořila obvodovou zeď budovy se dvěma střilnami v patře. Tyto střilny svým provedením odpovídají střilnám v obou parkánových baštách, proto lze uvažovat o současném vzniku. Samozřejmě nelze a priori tvrdit, že přestavba parkánové hradby a opevnění čela valu spadají do jedné stavební etapy, indicie jednotnosti však existuje: Pozdně gotická modernizace parkánového opevnění se týkala jen

jeho východní až severovýchodní partie, neboť na severní straně nebylo velmi strmé a vysoké skalní úbočí pro vznik nové bašty vhodné; lze se proto domnívat, že tuto nevýhodu měl kompenzovat právě úsek opevnění na severní části valu, který naopak nepokračoval dále k východu, kde je na valu doložena již jen prostá, na sucho kladená zeď. Zmínit lze také zaoblené nároží patrové stavby na severním valu, které se zároveň vyskytuje na severovýchodní parkánové baště.

Pozoruhodné je také porovnání historických předpokladů velmi nákladné a organizačně náročné přestavby opevnění. Jak víme, držel Bohuslav hrad Hasištejn od roku 1462, po smrti svého otce, v neděli se svými dalšími bratry, hodně cestoval a nemálo času trávil u královského dvora. Trvaleji se na hradě zdržoval až v závěrečné etapě svého života. I když zřejmě se svou částí majetku nehosподаřil špatně, zjevně jsou zejména jeho výdaje za knihy a cestování. Také vlastnický nedíl zřejmě neposkytoval dobré podmínky pro větší investice. Zajímavý je naproti tomu vývoj o generaci dříve, za Mikuláše II. z Lobkovic, který si roku 1440 rozdělil majetek se svým bratrem Janem Popelem a ujal se hasištejnského panství, jež zdárně rozšiřoval. Získal kontrolu také nad sousedním královským městem Kadaň. Úspěšně a bez zábran již od 40. let lavíroval mezi stranou krále Jiřího z Poděbrad, tzv. Jednotou strakonickou a vévodou Fridrichem Saským, vedl četné boje se svým největším nepřítelem v kraji Petrem Holickým ze Šternberka i s městy Žatcem a Louny. Domohl se významného postavení popravce Žateckého kraje i povolení těžit v širokém okolí Hasištejna drahé kovy, svůj bouřlivý a dobrodružný život zřejmě završil prvními kroky k založení františkánského kláštera v Kadani.⁷⁶⁾ Těžko si lze představit, že by právě Mikuláš II. při svých hospodářských možnostech nebudoval hradní opevnění, když takřka neustále vytvářel důvody, proč se dočkat nepřátelského obležení svého hlavního sídla.⁷⁷⁾ Podněty fortifikačních snah samozřejmě rázem neustaly s Mikulášovou smrtí v roce 1462. V otcových stopách četných sporů se sousedy se zpočátku vydal nejstarší syn Jan, stoupenec krále Jiřího i Vladislava Jagellonského a naopak dlouhodobý odpůrce Bedřicha ze Šumburka a saského knížete. Zatímco Jan měl v zástavě město Kadaň, Bedřich držel tamější hrad.

Kombinací historických pramenů, dendrochronologického data a stavební podoby fortifikačního systému tak lze dospět k velmi pravděpodobnému závěru, že pozdně gotická fáze opevnění parkánu a severní části valu pochází zhruba z doby kolem poloviny 15. století, jistě s možným přesahem do dalších let. Výstavba, která nemusela probíhat plynule, byla nejspíše završena předsunutou baštou, která se určitými prvky odlišuje od parkánových bašt. Účasti jiných řemeslníků napovídá bednění záklenků střilnových komor s pomocí patečních kolíků,

71) K hodnocení těchto fortifikačních systémů srov. zejm.: D. Mendlová 1969, o. c. v pozn. 6; J. Varhaník, Vnější opevnění hradu Rabí (I. část), Průzkumy památek XII, č. 1, 2005, s. 5–32; J. Varhaník – L. Krušínová – J. Kyncl – T. Kyncl, Vnější opevnění hradu Rabí (II. část), Průzkumy památek XII, č. 2, 2005, s. 55–96, a tam cit. liter.

72) Střejček, F. ed., Jana Hasištejnského z Lobkovic putování ke Svatému hrobu. Praha 1902; O. Marín, Obraz turecké hrozby v díle „Putování k Svatému hrobu“ od Jana Hasištejnského z Lobkovic (1493), in: P. Soukup – J. Svátek a kol., Křížové výpravy v pozdním středověku. Kapitoly z dějin náboženských konfliktů, Praha 2010, 138–154.

73) D. Líbal – M. Heroutová – A. Lišková – P. Zahradník, o. c. v pozn. 7, s. 7.

74) Na tomto místě lze uvést jen hlavní příklady – hrady Hartenštejn a Loket a městská opevnění v Kadani, Lokti, Žatci a Louněch. Srov. T. Durdík 2008, o. c. v pozn. 2, s. 28–33; Týž, Entstehung eines rein militärischen Machtstützpunktes – Fallbeispiel Hartenštejn in Böhmen, in: Zeune, J. ed., Die Burg im 15. Jahrhundert (Veröffentlichungen der Deutsche Burgenvereinigung e. V., Reihe B, Bd. 12), Braubach 2011, s. 114–124; F. Kašička – B. Nechwátal, Loket. Praha 1983; V. Razím, o. c. v pozn. 36; Týž, K problematice stavební podoby a vývoje středověkého opevnění města Loun, Průzkumy památek IX, č. 2, 2002, s. 19–50.

75) Srov. pozn. 41.

76) R. Urbánek, České dějiny III/2: Věk Poděbradský 2. Praha 1918, zejm. s. 375; A. Sedláček, o. c. v pozn. 2, s. 134–135; F. Kašička, Kostel františkánského kláštera v Kadani – jeho počátky a stavební proměny, Průzkumy památek IV, č. 2, 1997, s. 67–72; P. Vlček – P. Sommer – D. Foltýn, Encyklopedie českých klášterů. Praha 1998, s. 281.

77) A. Sedláček, o. c. v pozn. 2, s. 134, bez přesného odkazu uvádí na hradě malou a hrubou střelbu, prach.

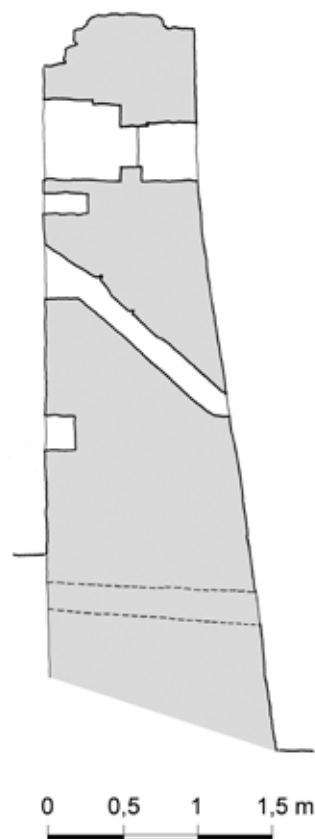

Obr. 52: Choustník (okres Tábor). Střílna pro ruční palnou zbraň v objektu jižně od brány do jádra hradu. V pravém dolním rohu niky šikmo dolů směřující otvor, patrně stejné funkce jako koryto ve východní parkánové baště hradu Hasištejna. Otvor je však zazděný a na vnější straně zdi se vůbec neprojevuje (2014).

to samo o sobě však o časových souvislostech nevypovídá. Podstatnější je výlučné určení pro větší palné zbraně, ojedinělá konstrukce stropů a uplatnění tesaných ostění střílen ve 2. patře, i když druhotně využitých. Dendrochronologické datování jednoho ze stropních trámů věže k roku 1496 je sice jen hypotetické, přesto však v celkovém hodnocení pozoruhodné.⁷⁸⁾

Pokud modernizace opevnění probíhala již kolem poloviny 15. století, lze ji pokládat spíše za součást staršího období zavádění palných zbraní v systémech stálé obrany. Určité projevy, které se nám mohou jevit jako nedostatky (zejména způsob osazení příčných trámů ve střílnách), bychom proto mohli vysvětlit také malými zkušenostmi při výstavbě, i když v úvahu připadá rovněž spěch či nízká úroveň řemesníků, eventuálně nedostatek zájmu stavebníka. Na tomto místě je vhodné vrátit se k ojedinělému kamennému korytu v přízemí východní parkánové bašty. Jak už jsme zmínili, bylo jeho umístění z hlediska funkčnosti střílen, tedy hlavního, a vlastně jediného poslání stavby značně nepraktické. Lze říci, že část funkčnosti střílen byla obětována funkci koryta. Stěží se lze proto spokojit s možností, že šlo o pouhou výlevku nepotřebné vody, snad používané při chlazení palných zbraní.

78) K relativní chronologii jednotlivých fortifikačních staveb hradního areálu příliš nepřispívají zanedbatelné rozdíly ve stavební technologii, jako je např. obsah cihelného materiálu v lomovém kamení. Cihly se ve zdivu vyskytují jen v malé míře, sledovat je lze již ve východní parkánové věži.

Obr. 53: Prachatice, řez hradbou opevnění v severozápadní části městského obvodu. Pod střílnou v horní části šikmý otvor, pravděpodobně určený k vyhazování výbušných předmětů. K vnitřnímu líci hradby přiléhá val, jehož koruna ležela max. 50 cm pod tímto otvorem (zaměření Zv. Dragoun a V. Razím, 2002).

Doklady používání, či spíše experimentování s výbušnými předměty (předchůdci granátů) již v pozdním středověku⁷⁹⁾ umožňují spíše uvažovat o tom, že koryto mělo sloužit k vyhazování (event. „vystřelování“) předmětů tohoto druhu do příkopu, že šlo o uplatnění podobného principu jako u novodobých granátových skluzů.⁸⁰⁾ Prověření této hypotézy si samozřejmě vyžádá systematické shromažďování srovnatelných nálezových situací, s tím, že jde z více důvodů o velmi obtížný úkol.⁸¹⁾ Z našeho prostředí lze zatím pouze upozornit na existenci otvoru u střílny v objektu po straně brány jádra jihočeského hradu Choustníka (přesnější datování nejasné; obr. 52)⁸²⁾ a na šikmé vertikální šachty dochované v hradbách jihočeských rožmberských

79) Z poslední doby A. Geibig, *Ernstes Feuerwerk – Formen, Bau, Handhabung und Wirkungsabsichten beim Einsatz pyrotechnischer Waffen*, in: Zeune, J. ed., o. c. v pozn. 74, s. 24–31.

80) Vzhledem k vnitřním rozměrům koryta by předmět nesměl přesahovat průměru 15 cm. Podle předběžné informace Jiřího Šlajсны z chomutovského muzea byly na úbočí hradu nalezeny předměty, které by bylo možno považovat za pozůstatky výbušných předmětů takového charakteru. Je však nutno vyčkat zpracování a publikace nálezů (za upozornění děkuji J. Šlajsnovi a M. Sýkorovi).

81) Musíme mít na paměti možnost snadného zániku ulomením a zazděním těchto zařízení, stejně jako mylnou interpretaci. Podobné koryto snad vyčnívalo přímo pod jednou ze střílen opevnění hradu Ronneburg v Hesensku (cca 1550), dosud považované za vodní chlíř (srov. E. Brohl, *Festungen in Hessen*. Regensburg 2013, obr. na s. 158; za upozornění děkuji M. Sýkorovi).

82) Zatím nebyla provedena detailní dokumentace a zaměření otvoru. Zdá se však, že jeho sklon směrem ven byl větší než na Hasištejně. Vnější část zanikla a ústí je pod omítkou.

měst Prachatic a Soběslavi, z doby po roce 1500, u nichž uvažujeme o podobném účelu (obr. 53).⁸³⁾

83) Srov. V. Razím, Města a městečka jako opěrné body panství Rožmberků, in: J. Pánek – M. Gaží edd., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice 2011, s. 222–233, zejm. s. 226 a 231.

Tento příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

ZUR BAUENTWICKLUNG UND BEDEUTUNG DER BURG HASIŠTEJN

Die Burg Hasištejn (Hassenstein, Bez. Chomutov [Komotau]) zählt zu den größten und schönsten Burgruinen Tschechiens. Ihre Entstehung lässt sich schon im 13. Jahrhundert vermuten, wohl im Zusammenhang mit dem Wirken des Geschlechtes Hrabšici (mit Rechen [hrábě] im Wappen, auch v. Riesenburg). Die Bauherren der erhaltenen Anlage mit der Ringmauer, Kapelle und dem Bergfried, in die der ältere Palas (s. niedriger) eingeschlossen war, waren am ehesten die Herren von Šumburk (v. Šönburg), aus Anlass des Königs (und mit der Lehenpflicht). Vor den Hussitenkriegen hatte die Burg das Geschlecht v. Lobkowicz erworben, die da bis ins 16. Jahrhundert ansässig war.

Der Burgkern ist mit der dynamischen Ringmauerkurve beschränkt. An der höchsten Stelle der Burgstätte über dem Quergraben steht der Bergfried, seinen südlichen Gegenpol bildete der Turmpalas. In seiner Nachbarschaft ist die Kapelle erhalten, deren Presbyterium die Ringmauer durchdringt. Reste nach dem weiteren spätgotischen Palas befinden sich beim westlichen Ringmauerteil, die weitere Bebauung befand sich zwischen der Kapelle und dem Turmpalas.

Die bauhistorische Teiluntersuchung, deren Ergebnisse der vorliegende Beitrag zusammenfasst, konzentrierte sich hauptsächlich auf die gut erhaltene, aber vom Verfall bedrohte Befestigung des Zwingers und die vom äußeren Wall, sowie auf das vorgeschobene Bollwerk. Dabei erfolgten einige wichtige Erkenntnisse zur Entwicklung der Burg als Ganzen.

Die bisherige Datierung der Burgkernentstehung wurde jüngst nach der gründlichen kunsthistorischen Analyse der Kapelle ungefähr zu Ende des ersten Drittels des 14. Jahrhunderts präzisiert. Damit stimmt die dendrochronologische Datierung der Ringmauer und des Bergfrieds überein (beides 1324). Dabei stellte man fest, dass der südliche, bislang für den zeitgenössischen Teil des Burgkernes gehaltene Turmpalas älter ist. Den erworbenen Dendrodaten gemäß (1315–1331) wurden nämlich schon um das erste Drittel des 14. Jahrhunderts an den Palas massive Strebe Pfeiler angemauert, die offenbar nicht nur mit Stärkung seiner Statik zusammenhingen, sondern hauptsächlich mit dem gründlichen Umbau seiner oberen Geschosse. Der Palas stammt somit am ehesten schon aus dem 13. Jahrhundert, obwohl man heute zu seiner ursprünglichen Gestalt kaum etwas Näheres sagen kann. Das ursprüngliche Tor zum Burgkern wurde bei seiner Nordostecke unter dem Bergfried identifiziert.

Wohl im Laufe des 14. oder um die Wende des 14. und 15. Jahrhunderts entstand die Zwingermauer, die die nördliche und östliche Seite des Burgkernes schützte. Seine Teile bildeten der Torturm mit einer Hebebrücke an der Nordostseite (vor dem Burgkerntor) und ein Schalenturm an der Ostseite. Wohl um die Mitte des 15. Jahrhunderts begann der Zwingermauerumbau (Datierungsunterlagen bilden die dendrochronologisch erworbene Jahreszahl 1444d, das Vergleichstudium der Baugestalt und die historischen Zusammenhänge) und der

Ausbau des Befestigungsabschnitts auf dem Scheitel des nördlichen Teils vom Wall vor dem die Burg an der Nord- und Ostseite schützenden Graben. Die Modernisierung der Zwingermauer bestand vor allem im Ausbau von zwei Wehrtürmen (der eine dicht am Tor an der Nordostseite, das damals zugleich aufgehoben und an die Westseite der Burg übertragen wurde, und der andere an der Ostseite). Beide Wehrtürme waren in mehreren Geschossen mit einer Menge Schießscharten ausgestattet, die sich in ihren Maßen und dem Vorhanden oder Nichtvorhanden des Querholzes unter das Feuerwaffenrohr unterscheiden. Davon lässt es sich ableiten, dass der Baumeister mit der Verwendung der Feuerwaffen verschiedenen Kalibers und Lafettierung gerechnet hat. Eine Möglichkeit solcher Differenzierung in der angeführten Zeit zu folgen ist verhältnismäßig selten. Ein vereinzelt Element im östlichen Wehrturm ist die Steinrinne in seinem Erdgeschoss. Ihre Stelle ist aus dem Blickpunkt der Funktionsfähigkeit, also des erstrangigen und eigentlich einzigen Zweckes des Baues wirklich unpraktisch. Man kann kaum mit der Möglichkeit zufrieden sein, es hätte sich um eine bloße Ableitung des unnützlichen, wohl bei der Kühlung der Feuerwaffen zu verwendenden Wassers gehandelt. Die Belege der Verwendung, oder eher des Experimentierens mit explosiven Gegenständen (den Vorgängern der Granaten) schon im Spätmittelalter ermöglichen eine Überlegung darüber, die Rinne hätte zum Hinauswerfen (bzw. -schießen) der Gegenstände dieser Art in den Graben dienen mögen, d. h. es ging um Anwendung ähnlichen Prinzips wie bei den modernen Granatrutschen. Das Beglaubigen einer solchen Hypothese erfordert noch das systematische Ansammeln der vergleichbaren Fundsituationen damit, dass es sich aus mehreren Gründen um eine sehr schwierige Aufgabe handelt. Aus dem Milieu Böhmens kann man bislang nur das Vorhanden einer Öffnung bei der Schießscharte in der Burg Choustník (genauere Datierung ist unklar – Bez. Tábor) und die schrägen Schächte in der Befestigung der süd-böhmischen Städte der Herren von Rosenberg Prachatic und Soběslav aus der Zeit nach 1500 erwähnen. Das als Torso erhaltene einstöckige Objekt an der Nordseite der Burg, in dessen Obergeschoss sich zwei Schießscharten unterschiedlicher Größe für Feuerwaffen befinden, lässt sich hypothetisch als Kaserne für die Besatzung bezeichnen.

Einen Teil von diesem Umbau stellte auch das Übertragen des Zugangsweges an die Westseite der Burg dar. Wegen dieser Änderung errichtete man an der Burgkernseite einen großen tonnengewölbten Keller, über dem die Rampe aufgeschüttet wurde. Das System von drei Toren wurde später erheblich geändert.

Der wohl jüngste Teil des Burgbefestigungssystems ist das vorgeschobene Bollwerk, in dessen Umgebung sich die Vorburg entwickelte (mit der Vorburg und dem Vorfeld der Burg Hasištejn befasst sich ein anderer Beitrag dieses Heftes [J. Kypta – M. Šykora, Předhradí a předpolí hradu Hasištejna. Zemní fortifikace předsunuté bašty a stopy další zástavby / Die Vorburg und das Vorfeld der Burg Hasištejn.

Erdfortifikation der vorgeschobenen Bastei und Spuren nach weiterer Bebauung/). Einen Teil der Bastei bildet der dreistöckige, für schwerere Feuerwaffen bestimmte Turm (das Dendrodatum 1496 ist nicht sicher).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hasištejn (Hassenstein, Bez. Chomutov [Komotau]), Burgkern, Gesamtansicht von Norden. Rechts unten das Tor zur sog. unteren Burg, ganz links ursprüngliches Zwingertor, später zum Wehrturm erweitert (alle Fotos Autor, falls nicht anders angeführt, 2012).

Abb. 2: Hasištejn, Lageplan der Burg, Mappe der sog. ersten (Josephinischen) Militärmappierung 1780-1783 – Böhmen; © 1st (2nd.) Military Survey, Section No. 52, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; © Laborator geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně (Laboratorium für die Geoinformatik der Univerzita J. E. Purkyně Ústí n. L. [Aussig]) – <http://www.geolab.cz>; © Ministerstvo životního prostředí ČR (Umweltministerium der Tschechischen Republik) – <http://www.env.cz>. Der Grundriss der auf hoher Felsenzone situierten Burg ist schematisch dargestellt. Gut deutlich sind der Quergraben und nördlich von ihm die Bebauung der Vorburg zusammen mit dem vorgeschobenen Turm links und den Zugangswegen. Nordöstlich der Burg das Städtchen Misto (Platz).

Abb. 3: Hasištejn, die Fernsicht von Süden trifft die Situation der Burg über dem Prunéřovský potok (Brandbach), vor dem Erzgebirgshauptkamm (www.krusnohorsci.net; Zwischenkriegszeit).

Abb. 4: Hasištejn, Plan der Burg nach F. A. Heber (bei A. Sedláček, zit. Werk in Anm. 2, S. 130).

Abb. 5: Hasištejn, Plan der Burg nach R. Schmidt (zit. Werk in Anm. 2, Planbeilage).

Abb. 6: Hasištejn, analytischer Plan nach D. Menclová I (zit. Werk in Anm. 6, S. 343).

Abb. 7: Hasištejn, Blick vom runden Turm nach Süden, zum Turmpalas mit der Wendeltreppe, zwei nachträglichen Pfeilern und der Kapelle, links zwei Zwingerwehrtürme (2014).

Abb. 8: Hasištejn, Nische des verschwundenen Aborterkers in der Ringmauer unter dem runden Turm. An Seiten Abstufungen nach den Gewändepfosten, oben der dendrochronologisch datierte Balken zum Einhängen der Tür (2014).

Abb. 9: Hasištejn, Blick aus der sog. unteren Burg zum Westteil der Burgkernmauer mit einer großen Öffnung nach dem verschwundenen spätgotischen Erker (rechts). Links zur Ringmauer mit einer Baunaht anliegende Zwingermauer. Pfeil zeigt zur Stelle des verschwundenen Aborterkers (s. Abb. 8, 2014).

Abb. 10: Hasištejn, der südliche Turmpalas mit zwei nachträglichen Strebepfeilern, Ansicht von Nordwesten (2014).

Abb. 11: Hasištejn, Turmpalas, Nordwestecke mit Sandsteinquaderarmierung, Ansicht von Westen. Der untere Teil der Ringmauer tritt vor die Palasfassade, der obere ist mittels neuzzeitigen konkaven Bogens an die Ecke angelehnt (2014).

Abb. 12: Hasištejn, Turmpalas, Ansicht von Nordosten. Rechts die nachträgliche Wendeltreppe, im Hintergrund sieht man zwei sekundäre Strebepfeiler. Pfeil zeigt zum kleinen Fenster unklarer Bestimmung (2014).

Abb. 13: Hasištejn, Turmpalas, Ansicht von Süden. Links der nachträgliche Strebepfeiler, rechts abgerundete Ringmauercke (2014).

Abb. 14: Hasištejn, Blick vom südlichen Palas zum nachträglichen Strebepfeiler an seiner Westseite hin. Infolge der Erniedrigung des Palasmauerwerkes wurde die Kontaktfläche des Pfeilers entblößt, an der man deutlich das Ankersystem sieht – aus den Holzbalken (in der rechten Hälfte) und aus den Basaltsäulen (an den Seiten; 2014).

Abb. 15: Hasištejn, runder Turm – Bergfried, Ansicht von Süden. Niedriger befindet sich der ursprüngliche Eingang zum ersten Obergeschoss, höher die neuzzeitige Öffnung aus dem Ende des 19. Jahrhunderts (2014).

Abb. 16: Hasištejn, runder Turm, Oberteil, Ansicht von Südwesten. Deutlich ist das Ausmaß des ursprünglichen Mauerwerkes. Zwischen den kleinen Fenstern eine vertikale Fuge, wohl Spur nach dem ursprünglichen Zinnenkranz. Unter den Fensterchen regelmäßig situierte viereckige Öffnungen (2014).

Abb. 17: Hasištejn, runder Turm, Detail vom Innenraum im oberen Geschoss. Eines der Fensterchen, unten über dem horizontalem Balken des neuzzeitigen Dachstuhls zwei viereckige Öffnungen unklarer Funktion (2014).

Abb. 18: Hasištejn, Ringmauer vom Burgkern, inneres Mauerhaupt mit Blick zum heutigen dritten Tor. Die vertikale Fuge mit vortretenden Steinen über dem Tor gibt wohl die ursprüngliche Wehrganghöhe an. Ganz links eine Baufuge zwischen der Burgkernringmauer und dem Sockel des Turmpalas (2014).

Abb. 19: Hasištejn, Burgkernringmauer, inneres Mauerhaupt (rechts), 1869

von B. Wachsmann zusammen mit dem damaligen Zustand des Tores aufgenommen (A. Sedláček, zit. W., s. Anm. 2, S. 129).

Abb. 20: Hasištejn, Blick von Süden in den Raum des verschwundenen ursprünglichen Tores in der Burgkernnordostecke. Links der sekundäre Einbau mit Wasserspeier (2014).

Abb. 21: Hasištejn, Blick vom Zwinger zur abgerundeten Südostecke der Burgkernringmauer (vgl. Abb. 13), rechts ursprüngliche Pforte mit ausgerissenem Gewände (2014).

Abb. 22: Hasištejn, ursprüngliches Zwingertor, zu einem Wehrturm umgebaut, Gesamtansicht von Nordosten. Der Oberteil ist Ergebnis der neuzzeitigen Umgestaltung. Rechts die Zwingermauer angeschlossen, wohl mit einer Schartenöffnung (2014).

Abb. 23: Hasištejn, Bauaufnahme des ehemaligen Zwingertors und des an ihn später angeschlossenene nordöstlichen Zwingerwehrturmes. Grundrisse vom Erdgeschoss, 1. u. 2. Obergeschoss (a, b, c), vertikale Schnitte mit Blick nord- und ostwärts. Dunkelgrau – ältere mittelalterliche Phase; mittelgrau – spätgotische Phase; hellgrau – neuzzeitige Umgestaltungen (Bauaufnahme M. Černý u. Koll., fachliche Mitarbeit Autor, 2006; zum Druck von J. Marounek u. J. Veselý vorbereitet).

Abb. 24: Hasištejn, Detail vom Unterteil des aufgehobenen Zwingertores (vgl. Abb. 23). Pfeile zeigen zu Resten von Sandsteinblöcken, in den die Lager für die Hebebrücke modelliert waren (2014).

Abb. 25: Hasištejn, nordöstlicher Zwingerwehrturm, Ansicht von Südosten. Im Hintergrund Burgkernringmauer und Bergfried (2013).

Abb. 26: Hasištejn, Innenräume des nordöstlichen Zwingerwehrturmes und des einstigen Tores (links; 2014).

Abb. 27: Hasištejn, Detail von zwei Schießscharten im 1. Obergeschoss des nordöstlichen Zwingerwehrturmes (s. Abb. 26). Links die größere Schießscharte für eine größere Feuerwaffe, ohne Spuren nach Lafettierung, rechts eine etwas kleinere Schießscharte, die mit dem Querbalken versehen war (Öffnung dicht über der Brüstung, 2014).

Abb. 28: Hasištejn, Zwingerturm, Ansicht von Nordosten. Gut deutliche Gesteinsfolge mit wenigen Ziegeln, unten in Berührung mit der Kurtine eine Öffnung für eine sekundär errichtete Schießscharte. Rechts Spuren nach Wehrmauererhöhung (2014).

Abb. 29: Hasištejn, Zwingermauer, Ansicht von der Burgkernringmauerkronen zu. Links vertikale Baufuge zwischen dem Turmmauerwerk und der sekundären Aufmauerung der Kurtine. Auf der Turmkronen zerbrochene Zement-Teer-Scholle aus Ende des 19. Jahrhunderts (2014).

Abb. 30: Hasištejn, Blick vom Wall zum Teil der Zwingerbefestigung mit dem Turm (s. Abb. 29) und dem östlichen Wehrturm. Zwischen ihnen ein Zwingermauerabschnitt (das heller farbige Mauerwerk ist sekundär, links von ihm Reste eines Strebepfeilers). An der linken Seite des Wehrturmes Reste nach der herausragenden Rinne (2014).

Abb. 31: Hasištejn, Bauaufnahme des östlichen Zwingerwehrturmes. Grundrisse von Erdgeschoss, 1. u. 2. Obergeschoss, vertikale Schnitte mit Blick ost- und südwärts. Dunkelgrau – ältere mittelalterliche Phase; mittelgrau – spätgotische Phase (Bauaufnahme M. Černý u. Koll., fachliche Mitarbeit Autor, 2006; zum Druck von J. Marounek u. J. Veselý vorbereitet).

Abb. 32: Hasištejn, östlicher Zwingerwehrturm, Ansicht von Südosten, links der Zwingerturm (2014).

Abb. 33: Hasištejn, östlicher Zwingerwehrturm, Detail des Außenmantels (s. Abb. 32) mit einer der Schießscharten im Erdgeschoss und den Resten der hinausragenden, abgebrochenen Rinne (2014).

Abb. 34: Hasištejn, östlicher Zwingerwehrturm, Ansicht von Südwesten, vom Zwinger zu. Gut deutlich ist seine Berührung mit der Zwingermauer mittels einer Baufuge (die Mauer in höheren Partien ist verschwunden). Oben ist die Verschüttung der seitlichen Schießscharte im 2. Obergeschoss mit Bauschutt sichtbar (2014).

Abb. 35: Hasištejn, östlicher Zwingerwehrturm, Innenraum. Unten die Rinne zwischen zwei Schießscharten im Erdgeschoss deutlich (2014).

Abb. 36: Hasištejn, östlicher Zwingerwehrturm, Rinne im Erdgeschoss, Detailansicht (s. Abb. 31, 35; 2014).

Abb. 37: Hasištejn, östlicher Zwingerwehrturm, Detail der mittleren Schießscharte im 1. Obergeschoss mit dem schräg situierten Holz zum Einhängen der Handfeuerwaffe (2006).

Abb. 38: Hasištejn, Ringmauer, Abschnitt vom Außenmantel südlich vom östlichen Zwingerwehrturm. In der Mitte ein konischer Strebepfeiler, an seinen Seiten Austragebogen – der Teil rechts umgestaltet (2014).

Abb. 39: Hasištejn, heutiges erstes Burgtor, Außenfassade, links ein Abschnitt der Mauer zum Torso des Baues vom unklaren Zweck auf dem Wall – ganz links (2014).

Abb. 40: Hasištejn, Torso eines Baues vom unklaren Zweck auf dem nördlichen Wall (s. Abb. 39), Ansicht von Nordwesten. Zustand vor der jüngst erfolgten Umgestaltung, die das Detail des Anschließens der zum 1. Tor laufenden Mauer verwischt hat (2006).

Abb. 41: Hasištejn, Bauaufnahme des Baues auf dem nördlichen Teil vom Wall. Grundriss vom 1. Obergeschoss und vertikaler Schnitt mit Blick nach

Westen (Bauaufnahme M. Černý u. Koll., fachliche Mitarbeit Autor, 2006; zum Druck von J. Marounek u. J. Veselý vorbereitet).

Abb. 42: Hasištejn, nördliche Partie vom Wall, Blick vom Burgkern zu. Rechts der Torso vom Bau unklaren Zweckes mit zwei verschiedenartigen Schießscharten im Obergeschoss, links das heutige 1. Tor. Pfeil zeigt zur Lage des Turmes der vorgeschobenen Befestigung, der mit hochgewachsenen Bäumen umgeben ist (2014).

Abb. 43: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Ansicht von Nordosten. Im 1. Obergeschoss eine Schießscharte ohne Gewände, im 2. Obergeschoss zwei größere Schießscharten mit dem aus sekundär verwendeten Teilen zusammengesetzten Gewände. Oben Balkenlager nach verschwundenen Wehrgangsträgern (2014).

Abb. 44: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Ansicht von Südwesten. Links die einzige erhaltene Turmecke, im 1. Obergeschoss ursprünglicher Eingang, links unten neuzeitiger Durchbruch ins Turmerdgeschoss (2008).

Abb. 45: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Bauaufnahme. Grundrisse von Erdgeschoss, 1., 2., 3. Obergeschoss (a, b, c, d), vertikale Schnitte. Mittelgrau – spätgotische Phase; hellgrau – neuzeitige Änderungen (Bauaufnahme M. Černý u. Koll., fachliche Mitarbeit Autor, 2006; zum Druck von J. Marounek u. J. Veselý vorbereitet).

Abb. 46: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Detail der Balkenlager nach verschwundenen Wehrgangsträgern an der Nordwestseite (2013).

Abb. 47: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Detail der Reste der Baumstämme, die die Fußböden des 1. und 2. Obergeschosses

bildeten (2006).

Abb. 48: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Eingang ins 1. Obergeschoss, Detail, Blick aus dem Inneren zu (2006).

Abb. 49: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, vier Schießkammern im 1. und 2. Obergeschoss, Reste der Deckenkonstruktionen (2006).

Abb. 50: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Detail einer der Schießkammern im 2. Obergeschoss mit der beschädigten Schartenbankfläche. Am Sturzbandfuß kleine Öffnungen nach den Dübeln für die Verschalung (2006).

Abb. 51: Hasištejn, Turm der vorgeschobenen Befestigung, Innenraum des oberen Geschosses, Detail mit einem Lager nach dem Wehrgangsträger (rechts) und einer Öffnung unklaren Zweckes etwas niedriger. Der Fußboden wurde bei der Instandsetzung zu Ende des 19. Jahrhunderts mit Betonestrich bedeckt (2006).

Abb. 52: Choustník (Bez. Tábor). Schießscharte für die Handfeuerwaffe im Objekt südlich vom Burgkerntor. In der Ecke rechts unten eine schräg nach unten orientierte Öffnung, wohl mit gleicher Funktion wie die Rinne im östlichen Zwingerwehrturm der Burg Hasištejn. Die Öffnung ist aber zugemauert und hat keine Spur an der Außenseite der Mauer (2014).

Abb. 53: Prachatice, Schnitt über die Stadtmauer im nordöstlichen Teil der Stadtbefestigung. Unter der Schießscharte im oberen Teil eine schräge Öffnung, wohl zum Auswerfen der explosiven Gegenstände bestimmt. An das äußere Stadtmauerhaupt war der Wall angeschlossen, dessen Krone max. 50 cm unter dieser Öffnung lag (abgemessen von Zv. Dragoun und V. Razím, 2002).

(Übersetzung J. Noll)